LO NEGOSI DE LES BRVXES

El *procés de Caldes* 1619-1621

Memorial del que ~~[illegible]~~ te bastret p lo negosi delas bruxes

P.º la veguilia de Corpus agafaren naputq y mado margarida que comptauen a 29 de matq 1619 y patiren mort a 26 de no embre que a 2q p cada una lo dia ual — 30 ll 4 q

Item a 6 de 9bre agafarem nadauit y pati mort a 26 de dit a.º 2q lo dia ual — 2 ll 2 q

Item a 7 de dit agafarem na roca abella y na maria y patiren a 26 de dit a.º 2q ual — 4 ll — q

Item gasta lo butxi y lo seumoso quant uauenir la primera uolta so es lo de uich sinch sous dich — ll 5 q

Item gastaren quatra portes lo primer uiatia que pingueren ab inch

LO NEGOSI DE LES BRVXES

El procés de Caldes 1619-1621

EDICIÓ
Ajuntament de Caldes de Montbui

TEXTOS
COOLTUR
Ricard Jiménez
Jordi Plans

COORDINACIÓ
Anna Monleón

CORRECCIÓ LINGÜÍSTICA
Marc Barrobés

IL·LUSTRACIÓ HISTÒRICA
Sergi Segura

DISSENY GRÀFIC
Vicenç Ferreres

MÚSICA I DISSENY SONOR
Solé

IMPRESSIÓ
IGRAFIC

ISBN
Dipòsit Legal B-18311-2019

Agraïments

Teresa Brull, Eva Castillo, Oriol Castillo, Raquel Costa, Josep Jiménez, Jordi Montsalvatge, Meritxell Rabassa, Helena Pielias, Arxiu Històric de Sabadell, Arxiu Municipal de Caldes de Montbui, Archivo Histórico Nacional - Ministerio de Cultura y Deporte, Biblioteca de Catalunya, Museu d'Història de Catalunya i Museu Nacional d'Art de Catalunya

THERMALIA
MUSEU D'ART I PATRIMONI

COOLTUR
Turisme Cultural

Imatge portada: Gravat alemany de 1555 on es mostra la típica execució de bruixes a la foguera. © gettyimages

Gravats de fusta, 1700-1720. (Wellcome Library, CC BY)

ÍNDEX

Ball de diables de Caldes de Montbui 6
Salutació de l'alcalde 7
La bruixeria dels segles XVI i XVII: un problema europeu 9
Processos de bruixeria a Catalunya durant el segle XVII 15
El procés judicial 18
· Denúncia 18
· Caçadors de bruixes 19
· Tipologia de les persones denunciades 20
· Detenció i interrogatori 22
· Judici i execució de la sentència 24
· Fi dels processos de bruixeria a Catalunya 26
La bruixeria en la tradició popular 29
· Protecció dels mals esperits 30
· Conversió i herència dels poders de bruixeria 32
· Residència de les bruixes i bruixots 34
· Mètodes de mobilitat 35
· Les juntes de bruixes 36
· Creació de tempestes 38
· Llegendes de dimonis 40
· Poders sobrenaturals de la lectura 41
· Toponímia conservada 41
La Inquisició en els processos de bruixeria 42
El procés a les bruixes de Caldes 47
· Origen i dtencions 47
· Interrogatori, judici i execució 50
· La caça continua 57
· La darrera bruixa calderina i la fi dels processos 58
El poder municipal i el procés de bruixeria 60
ANNEX 1: Cronologia 63
ANNEX 2: Persones acusades de bruixeria jutjades a Caldes 67
Bibliografia consultada 68

Salutació de l'alcalde

El Museu Thermalia incorpora al seu extens recorregut pel passat calderí una exposició amb nom de dona. De fet, és una exposició amb els noms i els cognoms de desenes de dones calderines que van patir persecucions religioses i socials, acusades de delicte d'heretgia i anomenades bruixes, al segle XVII.

Pesa molta antiguitat sobre aquestes històries i haguessin pogut ser esborrades pel pas del temps. En canvi, a Caldes de Montbui seguiran sota els focus les injustícies i les barbaritats que es van cometre en el passat fruit de la ceguesa social. Serà així gràcies a la col·laboració, el rigor i la recerca de Thermalia, Cooltur i diferents historiadors i historiadores locals tan compromesos amb el passat com amb el present i el futur.

Aquesta reivindicació històrica en forma d'exposició i catàleg coincideix amb la celebració del 25è Escaldàrium, la nostra gran festa basada en la fusió de llegenda i història. L'Escaldàrium recorda cada any les dones que realment van morir a la forca, víctimes de la superstició, i les converteix bruixes de llegenda i en protagonistes de la gran batalla entre l'infern i el cel, entre el foc i l'aigua.

Tot i que el moment que ens ha tocat viure és diferent, som descendents d'aquelles creences i aquells prejudicis sobre els quals cal seguir alerta per avançar, amb la ment clara i el coneixement intacte, cap a un món absolutament just. L'exposició organitzada pel museu calderí i el catàleg que teniu a les mans ens ajuden a estar un xic més a prop d'aquest ideal.

Gaudiu-los.

Isidre Pineda i Moncusí
Alcalde

Ball de diables de Caldes de Montbui

A la cultura popular catalana hi ha un gran nombre de llegendes sobre el personatge de la bruixa, moltes d'elles comunes amb molts altres pobles d'Europa.

A l'imaginari popular, la bruixa és una dona que, per mitjà d'un pacte amb el dimoni, ha aconseguit poders sobrenaturals, que utilitza en benefici propi o amb finalitats malèfiques.

La relació de Caldes de Montbui i les bruixes es remunta als anys 1619 i 1620, època en que a Caldes de Montbui van ser jutjades i la majoria d'elles executades, fins a 7 dones. El maig de 1619 foren jutjades Antònia Puig i Braga, Margarida Pujolràs, Margarida Mimó i Casavellor (*Margarida Mimona*) i Montserrada Durrius. El 1620 foren detingudes cinc dones més, de les quals Eulàlia Úrsula, de només 18 anys, fou l'única que se'n salvà, alliberada, després de ser condemnada a mort.

Les Bruixes, són un personatge del Ball de Diables de Caldes exclusiu de l'Escaldàrium, i només surten pels carrers i places de Caldes de Montbui la nit del segon dissabte de juliol, concretament en acabar l'últim repic de les 12 campanades. Acompanyades per aquella sensació d'esgarrifança que provoquen les seves rialles malèfiques i proveïdes amb les seves "bosses de foc" apareixen de tots els carrers per reunir-se a la Plaça Font del Lleó on duen a terme els seus rituals i conjurs malèfics per aconseguir obrir les portes de l'Infern, des d'on Llucifer i Diablessa enviaran tots els seus exèrcits per intentar conquerir la terra i escampar la por, el vici i el pecat.

Podem veure les bruixes, com hem indicat amb anterioritat, al principi de l'Escaldàrium, evolucionant en les 2 primeres danses de foc de la festa el "Termaliot" i "El Salt de les Bruixes" i no les tornem a veure en acció fins a l'última dansa de foc (9ª dansa de la festa, i 6ª de foc), "L'Orgia d'Aigua i Foc".

Les Bruixes van vestides amb unes túniques negres, cobertes per un xal de cordes i amb màscares horripilants que els cobreixen la cara.

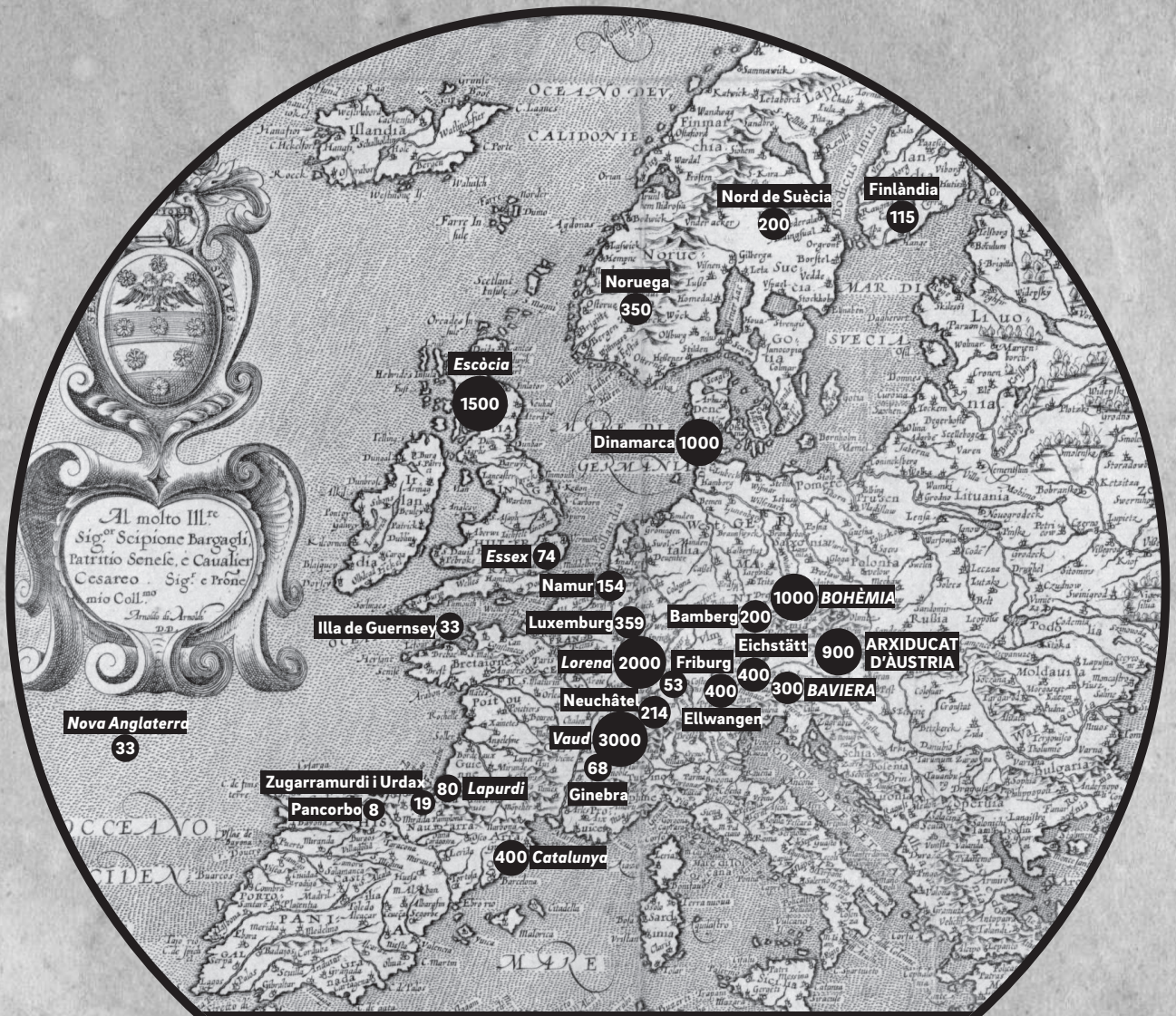

LA CACERA DE BRUIXES A EUROPA, SEGLES XVI-XVIII*

Total de persones processades: 110.000
Total d'execucions: 60.000

* Font: B.P. Levack. *"La caza de brujas en la Europa Moderna"* i estudis locals

La bruixeria dels segles XVI i XVII: un problema europeu

No és fàcil poder definir quin va ser el detonant, a Europa, del fenomen conegut popularment com a *cacera de bruixes*. Estem convençuts, per això, que tots aquests processos de lluita contra la bruixeria no van ser conseqüència d'un fet concret, sinó que van ser el resultat d'un cúmul de circumstàncies.

Les diferents transformacions socials, polítiques, econòmiques i religioses que es van produir durant el segle XVI van desembocar, durant el segle XVII, en una crisi a nivell europeu. Aquesta crisi, que va suposar el pas del sistema feudal cap a un sistema capitalista, no va afectar de la mateixa manera tot el territori europeu. Estats com Holanda, Anglaterra o França es van saber adaptar a les transformacions produïdes durant el segle XVI, i van introduir en les seves economies diferents canvis que, de mica en mica, es van anar estenent arreu.

Durant el segle XVII hi va haver una crisi demogràfica important. Mentre que durant el segle XVI a Europa hi va haver un creixement poblacional, durant el segle XVII aquest creixement es va veure estancat, i fins i tot en territoris com els regnes de la monarquia hispànica, els estats alemanys i els estats italians hi va haver un decreixement demogràfic. Aquest estancament demogràfic no es va produir en territoris com França, Anglaterra o els Països Baixos.

Aquesta crisi la podem entendre per la propagació que hi va haver de diferents pestes, junt amb la incapacitat que va tenir la producció agrària tradicional de créixer al mateix ritme que ho va fer la població. Aquesta incapacitat de creixement en la producció agrària va ser causada, en part, per factors climàtics. Entre el segle XIV i el segle XIX Europa va viure un període climàtic conegut com a *Petita Edat de Gel*. Si ens centrem al segle XVII, el clima es va caracteritzar per uns hiverns llargs i freds i uns estius frescos i humits. A més, durant aquest segle també es van viure diferents episodis climàtics excepcionals.

No obstant això, ens trobem que en territoris com Anglaterra, Holanda o França es van començar a implantar diversos canvis en el sistema productiu agrari, amb un model d'agricultura intensiva acompanyat d'un tancament dels camps. A més, també van introduir canvis en les rotacions de conreus alhora que desapareixia el guaret. Una altra de les novetats va ser la gran diversificació agrària, amb una extensió del conreu de plantes lleguminoses i la introducció d'extenses produccions vinícoles, la qual cosa va comportar una reducció en la producció de cereal. A més, també es van introduir canvis per poder integrar l'agricultura amb la ramaderia.

En aquest segle, a més, també es va viure una globalització productiva i comercial, amb una descentralització en la producció de les diferents manufactures que va provocar greus crisis en els gremis urbans que fins al moment havien controlat el sistema productiu.

A nivell comercial, hi va haver un augment en la competitivitat entre els diferents territoris. En aquesta transformació comercial, els territoris agraris europeus centreorientals, que fins al moment havien dominat el comerç, van perdre força

Bruixes segons Francisco de Goya . "Hilan delgado", Los Caprichos, làmina 44. ©Biblioteca de Catalunya.

enfront a l'Europa manufacturera nord-occidental.

Un dels altres aspectes que també hem de tenir en compte és el sorgiment dels absolutismes monàrquics europeus. En aquest sentit, les diferents monarquies europees van haver de fer front a un gran nombre de conflictes bèl·lics, així com a revoltes socials. Per al manteniment dels diferents conflictes bèl·lics es va generar una nova fiscalitat que gravava nous impostos sobre la població, sobretot a la pagesia, i que va generar un fort rebuig i va provocar diferents revoltes socials dins de les diferents monarquies europees.

A més, durant el segle XVII també hi va haver una crisi religiosa deguda al sorgiment de nous corrents dogmàtics enfrontats al catolicisme romà, com el luteranisme i el calvinisme, que es van consolidar en territori europeu. A més, des de l'església catòlica es continuava lluitant contra les altres religions que també hi havia establertes en diferents zones europees, com ara el judaisme o la religió musulmana.

Dins d'aquest ambient de crisi, i malgrat que ja s'havien viscut anteriorment diferents episodis, entre els anys 1580 i 1650 es va produir el segon gran període de *caça de bruixes* a nivell europeu. A nivell numèric, tot i que els diferents estudis existents aporten dades diferents sobre la quantitat d'aquests processos de bruixeria, actualment, els més acceptats diuen que entre els segles XVI i XVIII es van produir a tot Europa uns 110.000 processos de bruixeria, dels quals hi va haver unes 60.000 sentències d'execució. Val a dir, per això, que aquestes dades podrien augmentar en els propers anys, ja que encara són molts els estudis a realitzar sobre els diferents processos de bruixeria a nivell europeu.

Aquest segon període de *caça de bruixes* va començar l'any 1580 en àrees de Suïssa i els Països Baixos. A partir d'aquest punt, els processos de bruixeria es van anar estenent arreu d'Europa. A França i a Escòcia, la caça de bruixes va començar a partir de la dècada de 1590, tot i que en el cas d'Escòcia no és fins a la dècada del 1660 quan hi ha el màxim apogeu en la *caça de bruixes*. A Alemanya hi va començar a haver processos a partir del 1600, encara que l'auge alemany en la caça de bruixes va ser en el període comprès entre el 1610 i el 1630. En els territoris de la monarquia hispànica, la major part de processos de bruixeria es van dur a terme entre les dècades de 1610 i 1620. El màxim apogeu en els processos de bruixeria a Anglaterra va ser durant la dècada de 1640. Aquesta febre de la *caça de bruixes* no arriba als països escandinaus fins al 1670. Ja cap a finals del segle XVII, aquests processos es van estendre a les colònies nord-americanes d'Anglaterra, així com a Polònia, Àustria i Hongria, encara que en el cas d'aquests últims territoris no és fins al segle XVIII quan es produeix la màxima intensitat en els processos de bruixeria.

Aquesta segona gran onada de caça de bruixes va transcórrer en paral·lel a la reedició de diferents tractats sobre bruixeria, com el *Malleus Maleficarum*, que va ser reimprès diverses vegades entre els anys 1580 i 1650. A més, van aparèixer noves obres que tractaven el tema de la bruixeria, entre les quals podem destacar el tractat *Demonolatreiae*, escrit el

Bruixes segons Francisco de Goya . "Linda maestra", Los Caprichos, làmina 68. ©Biblioteca de Catalunya.

1595 pel jutge de Lorena, Nicolas Rémy, o el *Discours des sorciers*, una de les primeres obres publicades en llengua vulgar, escrita pel jutge Henri Boguet i impresa a Lió el 1610.

Si bé és cert que la Inquisició va actuar, durant el segle XVII, en diferents processos judicials contra la bruixeria, hem de tenir en compte que molts d'aquests processos es van dur a terme en diferents tribunals civils, que eren considerats plenament competents per poder jutjar els delictes de bruixeria, alhora que també podien aplicar condemnes de mort. En aquest sentit, mentre que la Inquisició tenia adjudicada la pena de mort per foc, els tribunals civils van executar les persones considerades culpables a la forca.

De totes les execucions pel delicte de bruixeria, s'ha comptabilitat que el 75% de les persones executades eren dones. El fet que la major part de persones executades fossin dones pot raure en la creença que la dona era moralment més dèbil. A més, també se la considerava, sexualment, més immoral que no pas l'home, cosa que la feia més propensa a la temptació del diable. Tot i que ho explicarem més detalladament en l'apartat 3, les dones acusades i executades per bruixeria solien ser d'edat avançada, moltes vegades solteres o vídues, i solien ser d'estrats socials humils. A més, moltes d'aquestes dones executades solien ser remeieres o llevadores.

Val a dir, per això, que no a tots els territoris es va executar un nombre més elevat de dones que d'homes. En els casos de Rússia i Estònia, es van executar per delicte de bruixeria més homes que dones. En els països escandinaus, la distribució per sexe va ser gairebé equivalent.

LA CACERA DE BRUIXES A CATALUNYA, *segles* XVI-XVIII

× *Poblacions on es té notícia de processos judicials*

● *Nombre de persones executades*

Processos de bruixeria a Catalunya durant el segle XVII

Durant el segle XVI, Catalunya havia experimentat un període de creixement. L'augment del nombre d'habitants, que van arribar a ser entre 400.000 i 450.000, es va traduir en l'augment dels nuclis poblacionals, així com en l'augment de noves confraries i/o gremis artesanals. Aquest creixement es va veure estroncat per la crisi que es va viure durant el segle XVII.

En el cas de Catalunya, aquesta crisi es va veure agreujada, en part, a causa dels factors climàtics. Entre els mesos d'octubre i novembre de l'any 1617, després d'una tardor plujosa, es van produir uns episodis de pluges torrencials que van afectar tot el territori català. El desbordament de molts dels cursos fluvials, que van suposar inundacions a moltes poblacions catalanes, va destruir i malmetre moltes de les infraestructures productives. En aquest sentit, moltes de les produccions agrícoles es van veure fortament afectades. A més, i com a conseqüència d'aquestes inundacions, diversos molins van desaparèixer, alhora que la xarxa viària també es va veure afectada per la desaparició de molts ponts i per les esllavissades en molts punts.

Aquests aiguats també van afectar en les condicions higièniques que hi havia a Catalunya. Molts dels aqüífers van quedar contaminats pel fang i les restes orgàniques que s'hi havien concentrat, que junt amb la destrucció de sèquies i conduccions aqüíferes, va dificultar el proveïment d'aigua de boca. A més, el fet que els episodis de pluges torrencials fossin precedits per una tardor humida va provocar que moltes zones inundades no es dreneessin, de forma natural, amb facilitat. Les inundacions van crear un ambient idoni per a la propagació d'insectes i rosegadors, alhora que es van estendre per Catalunya diferents infeccions epidèmiques que van fer augmentar un 50% la taxa de mortalitat. A aquests episodis d'inundació els van seguir diferents episodis de sequera.

Tots aquests episodis climàtics van afectar especialment les produccions agrícoles, per exemple la producció de farina. Aquesta carència de productes bàsics, junt amb el mal estat de la xarxa viària, va propiciar un augment en els preus comercials. A més, també es van produir diverses migracions que van afectar, sobretot, les grans ciutats. Tots aquests factors van fer augmentar l'empobriment de les classes rurals catalanes.

A nivell general, es va considerar que els diferents esdeveniments climàtics adversos havien estat causats per malediccions. Per fer-hi front, els representants de l'església van intentar contrarestar el poder d'aquestes malediccions amb processons.

Durant el segle XVII, la majoria de la població catalana era analfabeta i catòlica. Com ja hem exposat, les diferents inclemències climàtiques van provocar episodis de fam, encariment dels productes comercials, migracions de grans grups poblacionals així com un increment del 50% en la taxa de mortalitat. Durant l'època medieval, s'hagués considerat que totes aquestes adversitats havien estat fruit d'un càstig diví pels comportaments pecaminosos de la societat. En canvi, durant el segle XVII la població va considerar que el responsable d'aquestes adversitats era el dimoni, i de forma extensiva, totes aquelles

persones que havien fet un pacte amb el dimoni: les bruixes i els bruixots.

Tot i que durant el segle XVI sí que hi ha constància d'alguns processos duts a terme per part de la Inquisició, podem dir que al segle XVII tots els processos catalans en la lluita contra la bruixeria van ser duts a terme per tribunals civils. Malauradament, la manca d'estudis territorials, junt amb la mala conservació, o fins i tot la no conservació de la documentació referent a aquests processos, ens fa impossible poder dictaminar quantes persones van ser jutjades a Catalunya pel delicte de bruixeria. No obstant això, i tenint en compte que aquestes xifres poden variar en un futur, diversos autors afirmen que al voltant de 400 persones van ser executades, a Catalunya, entre els segles XVI i XVII.

L'auge més important en la *caça de bruixes* a Catalunya, durant el segle XVII, es va produir entre els anys 1618 i 1622, tot i que hi ha notícies de processos anteriors. Un dels primers processos coneguts es remunta a l'any 1607, on dues dones, Jerònima Fàbregues, de Vilanova del Camí, i Margarida Vila, de la Pobla de Claramunt, van ser acusades de bruixeria. No sabem si el resultat d'aquests dos processos va significar la pena de mort, o no, de les dues acusades.

També podem afirmar que posteriorment al 1622 es van produir nous processos, com el 1627, que van ser alliberades quatre dones que havien estat acusades i detingudes per bruixeria a Vilanova de la Barca. El 1643, es van detenir al Capcir 32 dones pel delicte de bruixeria. En aquest cas, totes les acusades també van ser alliberades. Segons la creença popular, una de les últimes bruixes catalanes és Maria Pujol

MALLEVS
MALEFICARVM,
MALEFICAS ET EARVM
hæresim frameâ conterens,
EX VARIIS AVCTORIBVS COMPILATVS,
& in quatuor Tomos iustè distributus,
EVORVM DVO PRIORES VANAS DÆMONVM
versutias, præstigiosas eorum delusiones, superstitiosas Strigimagarum
cæremonias, horrendos etiam cum illis congressus; exactam denique
tam pestifera secta disquisitionem, & punitionem complectuntur.
Tertius praxim Exorcistarum ad Dæmonum, & Strigimagarum male-
ficia de Christi fidelibus pellenda; Quartus verò Artem Doctrinalem,
Benedictionalem, & Exorcismalem continent.
TOMVS PRIMVS.
Indices Auctorum, capitum, verborumque non desunt.
Editio nouissima, infinitis pene mendis expurgata à quibus accessit Fuga
Dæmonum & Complementum artis exorcisticæ.
Vir siue mulier, in quibus Pythonicus, vel diuinationis fuerit spiritus, morte moriatur;
Leuitici cap. 10.
LVGDVNI,
Sumptibus CLAVDII BOVRGEAT, sub signo Mercurij Galli.
M. DC. LXIX.
CVM PRIVILEGIO REGIS.

Portada del Malleus Maleficarum (Martell de les Bruixes), de Jakob Sprenger i Heinrich Krämer, escrit entre 1484 i 1486. Nüremberg: Anton Koberger, impressor, 1494. © Biblioteca de Catalunya

"Napa", veïna de Prats de Lluçanès, que l'any 1767 va ser executada, acusada de la mort i desmembrament un any abans d'Anna Riambau, una nena de quatre anys. Tot i això, sembla que l'última bruixa de Catalunya va ser la bruixa Baquiol, de Biosca, que va ser executada l'any 1808.

El procés judicial

Denúncia

Per poder iniciar qualsevol procés de bruixeria, era fonamental que hi hagués una denúncia. En aquest cas, podem definir dos tipus de denúncia: les privades i les públiques.

En el cas de les denúncies privades, una persona particular delatava una altra persona de ser bruixa o bruixot. En aquests casos, els rumors i les tensions interpersonals hi van tenir un paper fonamental. Segons alguns estudis realitzats, podem deduir que moltes d'aquestes denúncies privades eren efectuades per dones, ja que en la majoria de processos, la majoria dels testimonis eren dones.

En el cas de les denúncies públiques, certs consells municipals contractaven els serveis de descobridors de bruixes, coneguts també com a *caçadors de bruixes*, perquè identifiquessin totes les bruixes i bruixots que hi havia als municipis respectius. Hem d'entendre que la voluntat d'aquestes denúncies públiques era apaivagar els ànims de la població i evitar possibles revoltes socials de caràcter més local.

Reconstrucció hipotètica de Cosme Soler "Tarragó", el caçador de bruixes més actiu i conegut de la Catalunya central. ©Il·lustració Històrica Sergi Segura.

Caçadors de bruixes

Els descobridors de bruixes, una figura que va existir a tot Europa, solien ser homes que deien ser capaços de poder veure unes marques que el dimoni deixava al cos de les persones que es convertien en bruixes i bruixots. Per poder veure aquestes marques, que solien ser una pota de gall o de cabra, solien utilitzar aigua beneïda que refregaven sobre el cos nu de les persones sospitoses. Per poder justificar la capacitat de poder veure aquestes marques, molts *caçadors de bruixes* adduïen ser antics bruixots, o haver participat en diferents reunions i pràctiques de bruixeria.

A Catalunya van ser diversos els homes que recorrien el territori per vendre els seus serveis de descobridors de bruixes i bruixots. Alguns d'aquests homes van ser Joan Font, conegut com el Nunci de Sallent, Laurenç Calmell, Bartomeu Romero, Joan Malet o Jordi Aliberc, encara que un dels més famosos va ser Cosme Soler.

Cosme Soler era conegut com a Tarragó per ser fill del mas Tarragona, de la Baronia de Rialb, baronia situada a la comarca de la Noguera. Aquest home, que tenia uns cinquanta anys, deia ser herbolari i curandero, ja que a través de diferents plantes deia poder curar les persones embruixades. Segurament la seva fama actual és fruit de l'extensa documentació que s'ha conservat sobre ell, ja que el 20 de maig de 1617 va ser detingut pel tribunal de la Inquisició després d'haver estat denunciat pel bisbe de Solsona. En el judici, va confessar que havia actuat a Castelló de Farfanya, a Montclar d'Urgell, a Torregrossa i a Bellpuig d'Urgell. Com a conseqüència de les seves actuacions, nou persones van ser denunciades, de les quals cinc van ser condemnades a mort.

El dia 2 de juny de 1617, Cosme Soler va ser posat en llibertat sota advertència que si tornava a actuar com a descobridor de bruixes, seria castigat amb tot el rigor de la llei. Malgrat l'advertència rebuda per part del tribunal inquisidor, Cosme Soler va continuar actuant com a *caçador de bruixes* en els processos del Lluçanès, de Sallent, de Manresa, de Santpedor, d'Igualada i de l'Esquirol del Cabrerès.

Un altre descobridor de bruixes que també va ser detingut pel tribunal de la Inquisició de Barcelona va ser Laurenç Calmell, conegut amb el malnom d'*el Bruixot*. Aquest descobridor havia denunciat unes 200 dones dels comtats del Rosselló i la Cerdanya. D'aquestes 200 denúncies, com a mínim vint persones van ser penjades a la forca. En el procés contra Laurenç Calmell, la Inquisició no va ser tan laxa com ho va ser amb Cosme Soler i el va condemnar a deu anys de galeres.

Tipologia de les persones denunciades

Tal i com ja hem comentat anteriorment, es calcula que el 75% de les persones acusades de bruixeria eren dones. En molts estudis es tendeix a resumir que la majoria de les persones detingues i acusades eren persones d'edat avançada i d'estaments humils, encara que també hi ha casos de denúncia de persones joves, com per exemple les filles de moltes de les acusades. La majoria d'aquestes persones, a més, eren solteres o viudes, i en molts casos, eren persones que no es relacionaven amb els veïns. Encara que coincidim en aquesta descripció genèrica, ens agradaria poder establir algunes tipologies de les persones que van ser perseguides.

Persones emigrades

A causa de la falta d'aliment i de la propagació de pestes, moltes persones es van veure empeses a emigrar, tot establint-se en diferents poblacions catalanes. Una gran part de les persones emigrades provenien de la zona d'Occitània, i eren conegudes, vulgarment, com a gavatxes.

Tal i com encara passa en molts pobles catalans, després d'establir-se en diferents municipis, eren molts els rumors que corrien sobre aquestes famílies nouvingudes. Normalment, aquests rumors eren generats per la malfiança, i per la gelosia, de veure nouvinguts que vestien i que tenien costums familiars diferents.

Moltes d'aquestes persones van ser denunciades per bruixeria, acusades de ser les causants de diferents successos ocorreguts poc temps després d'haver-se establert en un nou territori. Per exemple, se'ls acusava de la creació de tempestes, de la mort d'animals i de la mort de persones.

Parteres

Una altra tipologia de persones acusades de bruixeria eren les parteres, que eren dones, normalment d'edat avançada, que ajudaven les famílies en el moment del part. Hem d'entendre, però, que l'amor fraternal, durant el segle XVII, no era entès com l'entenem avui dia. Durant aquella època, les famílies solien tenir un gran nombre de fills. La gran descendència la podem entendre per l'alta taxa de mortalitat infantil, per la falta de mesures anticonceptives i perquè un nombre de fills elevat representava poder treballar una part més gran de terra. Dins del nucli familiar, la dona era l'encarregada de la criança dels més menuts, mentre que l'home era l'encarregat de treballar la terra.

El part és un dels moments més delicats en la vida humana. Les infeccions i les taxes de mortalitat en el moment del part, tant de la mare com del nadó, eren elevades. Moltes parteres van ser denunciades després d'atendre parts complicats en els que hi van perdre la vida el nadó, la mare, o tots dos.

Remeieres

Una altra tipologia de persones acusades de bruixeria van ser les remeieres, que eren persones, normalment d'edat avançada, que tenien un coneixement molt ampli de les qualitats curatives de les diferents plantes i animals. Amb aquests coneixements, preparaven ungüents, olis i infusions que servien per curar un gran nombre de turments i malalties.

Les remeieres eren vistes, a nivell social, amb cert recel. Tot i que el seu coneixement fos necessari, moltes persones es malfiaven de les seves intencions. També hem de tenir present que aquestes persones no podien donar remei a totes les malalties. En cas que la persona malalta morís, es trobava la remeiera com a principal culpable de la mort. En aquest cas, moltes persones remeieres van ser acusades del delicte de bruixeria.

Detenció i interrogatori

Quan una persona era acusada de bruixeria, era detinguda i empresonada. Llavors se la sotmetia a interrogatori perquè confessés. En la majoria d'aquests interrogatoris s'utilitzava la tortura.

Les tècniques de tortura més emprades eren la taula i la corriola. En el mètode de la taula, les persones detingudes eren estirades al damunt d'una taula, amb els braços i els peus lligats amb cordes a dues grans rodes. Aleshores, el botxí feia girar aquestes rodes, que tensaven les cordes i, alhora, les extremitats de la persona interrogada. En el mètode de la corriola, s'agafava la persona acusada i se li lligaven els braços al darrere de l'esquena. Un cop tenia les mans lligades, es suspenia a la persona acusada. A vegades, en el mètode de la corriola, també es lligaven pesos als peus de la persona torturada. Aquests mètodes de tortura solien dislocar les extremitats de les persones acusades.

Mentre es produïa la tortura, es feien diferents preguntes a la persona acusada. En molts casos, i per acabar amb el turment de la tortura, la persona acusada responia afirmativament a totes les preguntes acusatòries que se li feien. Totes aquestes confessions solien estar recollides en paper. Al final del document de confessió, la persona acusada havia de signar. Com que moltes persones no sabien ni llegir ni escriure, solia ser l'escrivà el que firmava, en nom de l'acusada, el document de confessió.

En aquestes confessions, moltes de les persones afirmaven haver fet un tracte amb el diable i s'inculpaven de tots aquells delictes dels quals se les acusava. És interessant, en aquest sentit, que en molts dels interrogatoris es preguntava sobre les juntes de bruixes, conegudes com *aquelarres*. Amb aquestes preguntes, es buscava que la persona acusada, sota tortura, delatés altres persones que, suposadament, també participaven en aquests *aquelarres*. A través d'aquestes delacions, s'ampliava el nombre de processos contra bruixes arreu del territori català.

Gravat que representa la tortura d'una acusada de bruixeria. Tant la roba que vesteix el tribunal com la tècnica de tortura s'apropen a les del procés de Caldes. ©gettyimages

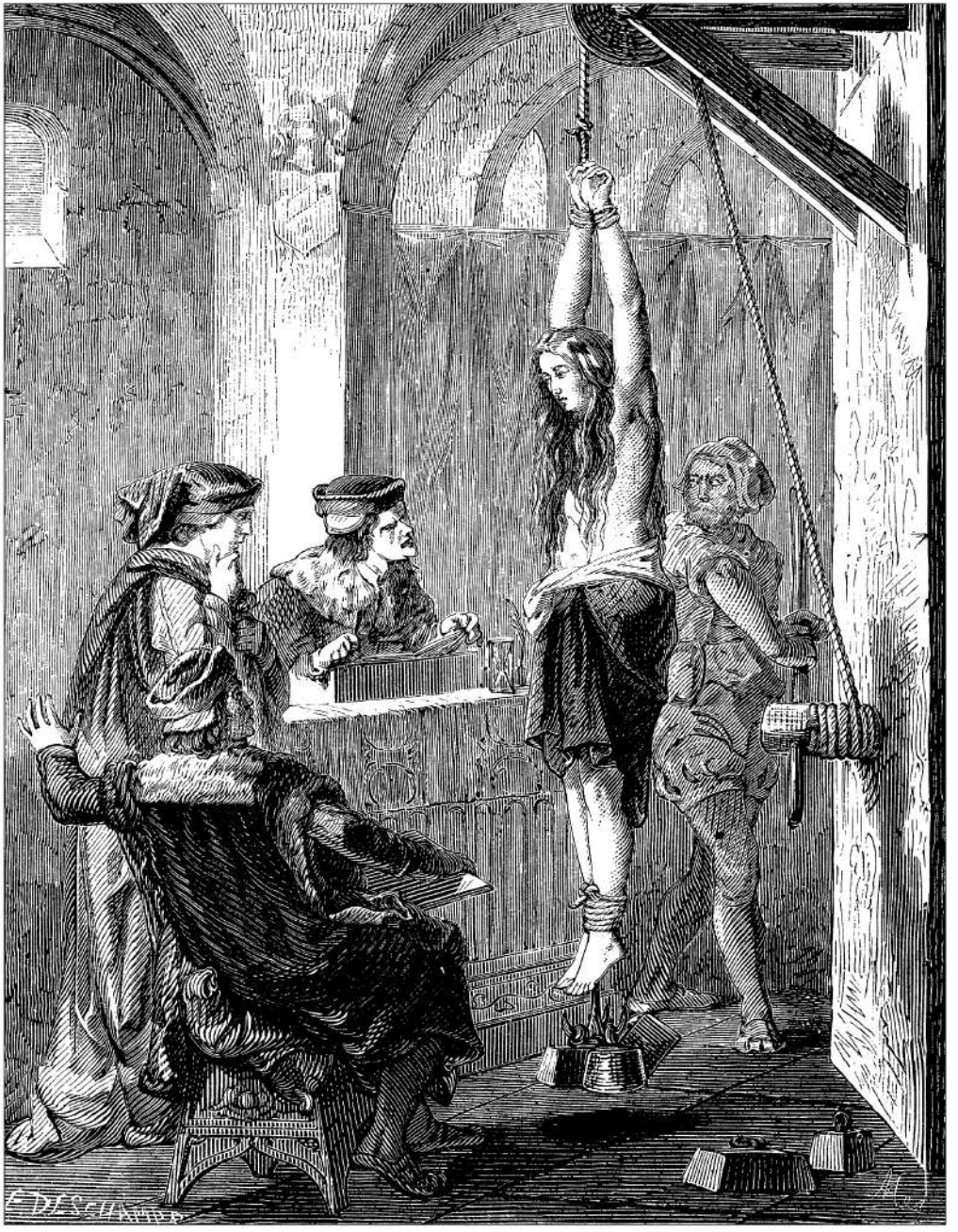

Judici i execució de la sentència

Un cop es tenia la confessió de la persona acusada, es realitzava el judici. Els tribunals solien estar formats per persones de la noblesa, autoritats eclesiàstiques, lloctinents locals, magistrats, jurats, procuradors fiscals, notaris i escrivans, cirurgians i el botxí. En el judici, a més, també hi participaven els diferents testimonis.

En cas que la persona fos trobada culpable, se la condemnava a morir a la forca. Quan els tribunals cedien a la pressió popular, els processos judicials s'acceleraven i les condemnes a mort es generalitzaven.

Normalment, les forques es trobaven en places públiques, en elevacions circumdants als diferents municipis, o al costat del camins d'entrada i sortida de les poblacions. Després de l'execució, se solia deixar el cadàver penjat durant uns dies, ja que era una forma de mostrar el rigor de la llei en aquell municipi.

Gravat de 1882 que representa el famós inquisidor alemany Conrad Von Marburg. ©gettyimages

Fi dels processos de bruixeria a Catalunya

Hi ha diferents factors que poden explicar la fi dels processos de bruixeria a Catalunya. Un d'aquests factors és el gran cost econòmic que tenien aquests processos. En alguns municipis es va crear un dilema sobre qui havia d'assumir aquests costos, i fins i tot es van crear impostos locals per finançar els processos. En alguns municipis es va arribar a plantejar d'expropiar les propietats de les persones acusades per poder pagar els judicis. D'aquest últim cas en tenim un exemple a Gironella, on es va plantejar expropiar les terres de les sis persones acusades.

Tot i els factors econòmics, per això, podem dir que la fi dels processos de bruixeria va venir propiciada per les actuacions de la Inquisició. Com ja hem dit, el 1610, en els fets de Zugarramurdi, dins de la Inquisició Espanyola es va generar el dubte sobre la veracitat dels delictes de bruixeria.

A nivell català, el 10 de gener de 1619, el jesuïta Pere Gil, qualificador de la Inquisició de Barcelona des de 1605, va presentar al lloctinent de Catalunya, el duc d'Albuquerque, un memorial en el qual denunciava els abusos que s'havien comès i que es cometien en els diferents processos de bruixeria. En aquest memorial, es denunciava la coacció a moltes persones detingudes perquè confessessin. També es criticava que no es podien tenir per certes totes les confessions realitzades, ja que havien estat obtingudes sota tortura. Alhora, també s'afirmava que els senyals dels cossos de les bruixes eren inexistents, i que les diferents tempestes i calamarsades eren obra de Déu i no del dimoni. Aquest memorial va ser fortament criticat, i rebatut, per un jutge de la Cancelleria Reial dels comtats del Rosselló i la Cerdanya.

El 1620, la Inquisició de Barcelona va absoldre, per falta de proves, Margarida Olivera de Montornès del Vallès. A més, l'inquisidor de Barcelona també va advertir les autoritats civils i eclesiàstiques que, si no es paralitzaven els processos de bruixeria, el dany ja fet podria augmentar en el temps. En aquest sentit, el mateix 1620, el rei Felip III va manifestar al lloctinent de Catalunya, el duc d'Alcalà, la necessitat de concedir un perdó general a totes les persones encausades per bruixeria. Abans que s'apliqués aquest perdó general, però, el rei Felip III va morir i va ser substituït pel seu fill Felip IV.

Un cop el duc d'Alcalà va tornar a ser nomenat lloctinent de Catalunya, va enviar una carta al nou monarca exposant la necessitat de prendre decisions sobre els processos de bruixeria. Abans de prendre cap decisió, Felip IV va voler saber l'opinió dels diferents bisbes catalans i els va preguntar què pensaven sobre un perdó general i si estarien d'acord d'evocar

tots els casos de bruixeria al tribunal de la Inquisició.

El 1622, després de saber l'opinió dels bisbes catalans, es va poder veure com els bisbes de Tortosa, d'Urgell, de Solsona i d'Elna eren partidaris d'un indult general, mentre que els bisbes de Lleida i de Vic s'hi oposaven. El bisbe de Barcelona va proposar donar llibertat provisional, sota fiança, a totes les persones encausades. També proposava que aquestes persones encausades fossin desterrades del poble on havien estat processades, en cas de ser catalanes, o fossin retornades a França, en cas de ser d'origen francès.

Durant el 1622, el bisbe de Barcelona va ser nomenat lloctinent de Catalunya. Sobre el tema de la bruixeria, va decidir evocar totes les causes obertes a la jurisdicció reial. A través d'aquesta resolució, la Reial Audiència va decretar l'evocació general de totes les causes de bruixeria i va concedir la llibertat sense fiança a totes les persones encausades.

Malgrat la resolució de 1622, el 1627 es van denunciar a quatres dones a Vilanova de la Barca, i el 1643 es van denunciar 32 dones al Capcir. En aquests dos casos, les persones acusades van ser alliberades. L'últim cas per bruixeria a Catalunya és de l'any 1808, en què es va executar la bruixa Baquiol de Biosca.

La bruixeria en la tradició popular

La creença en la màgia es remunta a temps immemorials. Podem, fins i tot, relacionar aquesta creença amb el naixement de les diferents religions que hi ha hagut al llarg de la història. Aquesta relació màgia-religió la podem entendre pel simple fet que totes les religions defensen la creença en un, o més d'un, ens superior que té el poder d'influir, i de castigar, el dia a dia de les persones.

Amb el naixement de les diferents religions van aparèixer diferents persones a qui se'ls associaven poders màgics. Aquestes persones tenien la capacitat de parlar, i d'influir, amb les diferents deïtats. En tenim diferents exemples. A nivell històric, els trobem en els oracles que van existir en les civilitzacions egípcia, grega o romana. En l'actualitat, podem trobar aquest poder en molts membres de l'església catòlica, alguns dels quals organitzen processons per demanar aigua en temps de sequera o per exorcitzar persones que, suposadament, han estat posseïdes pel dimoni.

Fins al segle XIII, la visió oficial de l'església catòlica considerava que totes les maltempsades que afectaven a la població havien estat obra divina per castigar les conductes pecaminoses. De fet, l'església no atorgava al diable el poder d'influir sobre la Terra. Podem afirmar, per això, que sectors populars, juntament amb sectors de la mateixa església catòlica, com Tomàs d'Aquino, sí que consideraven que el dimoni tenia el poder d'influir sobre les persones i sobre la Terra. Aquesta creença popular va portar al Tribunal de la Inquisició a demanar el dret d'actuar en contra de casos de bruixeria l'any 1258.

Durant el segle XIV, el Tribunal de la Inquisició va tenir la potestat de perseguir el delicte de bruixeria. Amb aquesta permissió, es va generar un gran nombre de fonts escrites sobre la bruixeria, com ara els diferents tractats que es van escriure sobre el tema. Podem dir, per això, que moltes d'aquestes fonts escrites estaven influenciades per la literatura oral.

En paral·lel a aquesta generació de fonts escrites, es va crear una extensa literatura oral generada per la població civil, que era majoritàriament analfabeta. Aquesta literatura oral, conformada per llegendes, cançons i rondalles, va comportar la creació de diferents figures mitològiques amb atribucions màgiques, que en el cas de Catalunya són moltes: serpents, gegants, fades, follets, ..., i entre aquestes hi havia les bruixes i bruixots.

Aquesta extensa literatura es transmetia de forma oral, de generació en generació. Normalment, totes aquestes històries barregen indrets coneguts per a l'oient amb històries màgiques. L'objectiu d'aquestes històries, a part de transmetre coneixement i d'entretenir l'oient, també era educar la gent en la moral cristiana.

No és fins al segle XIX quan trobem el recull, per escrit, d'un gran nombre d'aquestes històries. En el cas català, podem trobar els inicis del recull escrit d'aquesta literatura oral l'any 1880, a través del folklorista Francesc Maspons. Des de llavors, un gran nombre d'autors han publicat un extens nombre de reculls folklòrics que ens han permès saber quina visió tenien les classes populars sobre la bruixeria i la màgia.

Gràcies a aquesta extensa bibliografia, ens podem fer una idea de les creences populars sobre la bruixeria i els mals esperits.

Protecció dels mals esperits

La creença en l'existència de mals esperits, moltes vegades personificats per les bruixes i els bruixots, va portar la gent a cercar protecció. Un tipus de protecció era la individual. En aquest cas, moltes persones utilitzaven diferents tipus d'amulets que els ajudaven a protegir-se d'un gran nombre de maleficis, com per exemple el mal d'ull.

Un altre tipus de protecció era la comunal. En aquest cas, s'intentava protegir els diferents edificis per impedir que els mals esperits hi poguessin penetrar. Per poder protegir els edificis es feien servir diversos mètodes. Un dels rituals protectors més comuns era el salpàs, que tenia lloc per Setmana Santa i consistia a escampar sal i aigua beneïda, per part d'un capellà, a les diferents entrades de cada edifici.

Un altre mètode era col·locar, a la porta d'entrada, una cardellina o una creu feta amb fulles de palmó beneïdes durant el Diumenge de Rams. En el cas de la cardellina, es creia que aquesta flor representava el sol (situat a les proximitats del cel diví), que lluitava contra la foscor (situada a les profunditats de l'infern). La creu feta amb fulla de palmó era un objecte que s'havia beneït el Diumenge de Rams i alhora simbolitzava l'església catòlica, és a dir Déu, emprant el símbol de la creu.

A part d'aquests mètodes, també ens podem trobar, en algunes entrades, una ferradura amb set forats. En aquest cas, i perquè el mètode funcionés, s'havien de col·locar les punxes de la ferradura mirant al cel (recordem que la bona sort de la ferradura es troba a l'interior de la forma d'U). A més, la ferradura no podia tenir més de set forats (recordem que el set és un número màgic).

L'últim mètode conegut per impedir l'entrada dels mals esperits a les cases, i que encara podem observar en moltes masies catalanes, era pintar els marcs de les finestres de color blau. En aquest cas, s'associava el color blau al cel, indret on vivia Déu, enemic natural dels mals esperits i del dimoni.

Reconstrucció de la porta d'una llar guarnida amb diversos elements populars de protecció contra les bruixes: creu de palmó, ferrradura de set forats i flors de Carlina. Cortesia del Centre d'Interpretació de la Bruixeria de Sant Feliu Sasserra. © de la imatge COOLTUR

Conversió i herència dels poders de bruixeria

Perquè una persona es pogués convertir en bruixa o bruixot havia de seguir un ritual pel qual havia de renunciar a la fe catòlica i havia d'adorar el diable. Es creia que hi havia diferents mètodes per poder-se convertir en l'art de la bruixeria. Un d'aquests mètodes era anar de nit a un lloc on hi hagués moltes falgueres i demanar l'ofici de bruixeria. En aquest cas, la persona que sol·licitava l'ofici de bruixeria era resposta per algú (no sabem si per alguna bruixa o bruixot, o pel mateix dimoni).

Un altre mètode per poder-se convertir era a través d'una altra bruixa o bruixot. En aquest cas, la bruixa o bruixot convocava l'aspirant a una reunió amb altres persones. En el moment de la reunió, alguns dels assistents posaven un llibre a sobre de la mà de l'aspirant per jurar admiració al diable.

Una altra forma d'esdevenir bruixa o bruixot era assistir a una de les juntes de bruixeria. En aquest cas, quan apareixia el dimoni, la persona aspirant havia de fer un petó a l'anus del diable i, seguidament, s'havia de deixar sotmetre carnalment pel dimoni.

Un cop dins de l'ofici de la bruixeria, els seus membres es dedicaven a provocar les maltempsades, que afectaven tota la població. En aquest sentit, s'associava les diferents bruixes i bruixots amb les grans tempestes que destrossaven les collites. També es creia que darrere de la mort dels animals, i de moltes criatures, hi havia la mà d'una bruixa o bruixot. Sempre es deia que per saber el motiu de la mort d'un infant o d'un animal s'havia de mirar la seva boca i fer una inspecció del seu crani. En cas que la boca del difunt es tornés negra, la mort hauria estat per culpa de la bruixeria. Si la boca no es tornava negra, però en la inspecció s'havien trobat agulles de cap clavades al crani, la mort també hauria estat per culpa d'una bruixa o bruixot.

A més, les bruixes i bruixots també podien fer encanteris o conjurs en contra de les persones, com el mal d'ull. En aquest cas, per deslliurar-se d'aquests conjurs es podien utilitzar diferents mètodes. Un d'aquests mètodes era fer una creu amb dues agulles de cap i submergir-la a la pica de l'església on hi ha l'aigua beneïda. Una altra manera de deslliurar-se d'un conjur era picar amb un bastó fet de figuera borda totes les robes, el matalàs, els llençols i totes les vestimentes de la persona

embruixada. Aquests cops als objectes deslliuraven del mal d'ull a la víctima i deixaven un gran nombre de blaus en el cos de la bruixa. Per últim es podia fer servir sal. En aquest cas, si s'intuïa qui era el responsable del mal d'ull, se li tirava una mica de sal a l'esquena, al damunt de la roba.

Sembla ser, a més, que dins de la comunitat de bruixes i bruixots hi havia certa competència entre els seus membres per establir la jerarquia de la comunitat.

Moltes bruixes i bruixots amb el pas del temps volien retornar a la fe cristiana, tot renunciant al dimoni i al seu poder maligne. La veritat és que tenien la possibilitat de poder deixar l'ofici de bruixeria, però per poder-ho fer, abans havien de trobar alguna persona que els substituís.

Els que no van renunciar mai a la bruixeria, van prosseguir amb la seva vida fins al moment de la seva mort. Tot i la mort física de la bruixa o bruixot, els poders que aquests tenien no desapareixien amb ells, sinó que passaven al familiar que es trobés a la mateixa habitació que el difunt en el moment de la seva mort.

Residència de les bruixes i bruixots

Els gorgs són piscines naturals que podem trobar en molts dels cursos fluvials catalans. I eren uns indrets extensament utilitzats, ja que eren idonis per abeurar els ramats, per utilitzar l'aigua en processos productius com rentar la llana, o per banyar-s'hi. No obstant això, també són indrets temuts i perillosos. Els corrents i remolins que s'hi poden generar, poden provocar la mort de persones i animals que s'hi banyen.

Molts dels gorgs catalans han estat protagonistes en moltes de les històries conservades de l'imaginari català. De fet, i com a conseqüència de la seva perillositat i profunditat, se'ls ha associat com a entrades a l'infern. S'ha conservat una llegenda on dos pastors que estaven descansant van voler saber quina profunditat tenia el gorg que tenien al davant. Per fer-ho, van lligar una pedra a una corda amb el propòsit de saber-ne la profunditat exacta. Al cap d'una estona de descabdellar la corda sense trobar el fons del gorg, van sentir una veu, demoníaca, que els deia: *"Descabdella que descabdellaràs, que mai al fons arribaràs"*. (Aquesta llegenda la trobem situada en molts llocs diferents de Catalunya. I en tots els casos, el gorg protagonista és un gorg que podem trobar en aquell territori.)

Com a entrades a l'infern, també se suposava que els gorgs eren lloc de residència de moltes de les bruixes i bruixots catalans que, a part de viure-hi, també els utilitzaven per fer-hi moltes de les seves maldats.

Hem de tenir present, per això, que als gorgs també hi vivien altres figures mitològiques catalanes, com les dones d'aigua, anomenades també nimfes o bruixes blanques. Aquesta mena de personatges, però, no produïen cap maldat, sinó que eren protectors de les persones que vivien al seu costat.

Entenem que el fet de situar la residència de diverses bruixes i bruixots en gorgs tenia a veure amb el fet de voler remarcar la perillositat d'aquests indrets, a més d'explicar els llocs on les bruixes i bruixots creaven els seus mals.

No totes les bruixes i bruixots, però, vivien en gorgs. La tradició popular també situa la residència de molts d'ells en diferents masies catalanes, com cal Burnac, de Sant Feliu Sasserra, o cal Nap, de Prats de Lluçanès. En aquest cas, entenem que el fet de donar una residència física i concreta a aquests éssers malignes era per demostrar que el mal es podia trobar arreu. Entenem, a més, que situar diferents històries de bruixeria en cases concretes provocava un sentiment de malfiança entre els veïns de cada municipi.

Mètodes de mobilitat

Popularment, el mètode que va utilitzar la bruixeria per poder moure's d'un indret a un altre era volar amb una escombra. Segons alguns estudiosos, el fet d'utilitzar una escombra per poder volar representa un nexe amb el sexe femení, suposant que hi havia més bruixes que bruixots. Però aquest no va ser l'únic mètode que es va associar a la mobilitat de la bruixeria. En alguns casos, es creia que les bruixes podien volar a través dels vents.

També es creia en la possibilitat que certs animals poguessin transferir agilitat i velocitat a les bruixes. En podem trobar un exemple en la bruixa Napa, de Prats de Lluçanès, que es creia que la seva agilitat i velocitat era gràcies a un llangardaix que sempre portava dins d'un cistell.

En municipis situats a la costa catalana, també es creia que les bruixes i bruixots utilitzaven les embarcacions dels pescadors. Per fer-ho, les bruixes pujaven a una barca i pronunciaven un sortilegi. Quan havien dit el sortilegi, la barca, de forma autònoma, transportava les bruixes a través del mar a gran velocitat.

En d'altres casos, per desplaçar-se, les bruixes invocaven el dimoni, que apareixia en forma d'animal. Quan el dimoni apareixia, les bruixes hi muntaven, com si d'un cavall es tractés, i aquest les transportava.

Una altra forma de poder-se desplaçar era mitjançant diferents ungüents que elles mateixes creaven i que s'untaven per tot el cos. Segons quin ungüent fos, la bruixa adquiria una gran velocitat o es transformava en un animal. Quan les bruixes es transformaven en animal, a part de poder-se moure amb gran rapidesa, això també els permetia passar per llocs molt petits, o per fer mal a d'altres animals o persones.

Per poder retornar a la seva forma humana, un cop s'havien convertit en animal, la bruixa o bruixot havia de retrobar la roba que havien deixat al lloc on s'havia transformat. En cas que algú li amagués la roba, o posés un rosari o algun altre objecte beneït al damunt d'aquestes peces de vestir, la bruixa o bruixot no podia recuperar la seva forma humana.

Les juntes de bruixes

Les juntes de bruixes, conegudes també com a *aquelarres*, eren totes aquelles reunions que feien, de nit, diferents bruixes i bruixots per retre culte al diable. En la majoria dels interrogatoris a les persones acusades en els diferents processos de bruixeria, se'ls demanava per aquestes juntes. En respondre aquesta pregunta, moltes de les persones acusades delataven d'altres persones, cosa que va significar la proliferació dels processos de bruixeria a Catalunya.

Podem creure, per això, que aquestes suposades juntes de bruixeria eren diferents trobades que persones remeieres realitzaven per intercanviar coneixements, utensilis i ingredients per fer els ungüents i olis que servien per guarir de diferents mals i/o malalties. Fonamentem aquesta creença en el fet que els processos de Caldes de Montbui es van iniciar a través dels interrogatoris que es van realitzar a persones acusades a la Garriga, les quals van delatar dues persones de Caldes.

Dins de la tradició popular, per això, existeixen diferents versions de com era el funcionament d'aquestes reunions. En alguns casos, les bruixes i bruixots que s'hi reunien ballaven al voltant d'una gran foguera. En aquestes reunions també s'hi personificava el dimoni, ja fos amb aparença humana o amb aparença animal (com a boc). Quan apareixia el dimoni, les bruixes i bruixots li retien fidelitat tot fent-li petons a les parts pudendes (genitals i anus). Per finalitzar, en aquestes reunions, a part de consumir diferents plantes al·lucinògenes, s'hi realitzava una gran orgia.

En d'altres versions, quan les bruixes es reunien, s'untaven diferents ungüents per tot el cos. Seguidament cantaven diferents conjurs per alçar el vol, amb escombres, al voltant d'una foguera. Quan deixaven de volar, començaven a dansar al voltant del foc. Segons es deia, allà on les bruixes ballaven ja no hi naixia mai més l'herba. Finalment, en aquestes reunions es provocaven tempestes que assolaven els municipis veïns.

Els *aquelarres* solien tenir lloc en diferents indrets de tot Catalunya, entre el quals hi podem trobar el Canigó, on es reunien les bruixes de Llers, d'Espinavessa, del Rosselló i de tot Catalunya. El Pedraforca també era un lloc de trobada de bruixes d'arreu de Catalunya. També es feien juntes de bruixes al carrer de Sant Ramon del Call de Barcelona, a París, a Solivella o al Pertús, entre d'altres. En el cas de Caldes de Montbui, un dels llocs on suposadament es van realitzar algunes d'aquestes juntes és el bosc del Forn de Can Camp o Camp de Padrós, al torrent del mateix nom, al Farell de la Muntanya i, el més destacat, el Puig d'Aguilar.

Creació de tempestes

Es considerava que les bruixes i bruixots eren culpables de crear grans tempestes de calamarsada que assolaven diferents municipis. Per crear-les tenien diversos sistemes.

Un d'aquests sistemes era llençar pols d'herbes seques i arsènic a dins d'un gorg alhora que cantaven conjurs. Una altra manera era fer un foc al costat d'una font. El fum de la foguera feia pujar l'aigua de la font cap al cel, tot creant els núvols de tempesta. Per últim, un altre procediment era clavar tres cops de vara, o tirar pedres, dins d'un gorg o estany.

Un cop formats els núvols de tempesta, les bruixes i bruixots els podien dirigir allà on volien. En aquest sentit, podien dirigir els núvols des de terra, o bé podien muntar els núvols, com si fossin cavalls, i portar-los al lloc on volien fer caure la tempesta.

Per poder saber si una pedregada havia estat produïda per les bruixes i bruixots, les persones agafaven algunes pedres de calamarsa i les dipositaven en un pot. Quan aquestes pedres s'havien desfet, es miraven el pot. Si entre l'aigua de la calamarsa hi trobaven pèls d'animal, significava que la tempesta havia estat provocada per una bruixa o bruixot. En el cas de Caldes, els testimonis es refereixen a les pedregades de 1614, 1617 i 1618 com a tempestes creades per les bruixes.

Com que les tempestes assolaven moltes collites, es van idear diferents mètodes per combatre-les. Tots els mètodes utilitzats estaven fortament lligats a l'església, ja que aquesta tenia el poder de lluitar contra el dimoni. Per foragitar els núvols de tempesta, se solien tocar les campanes, s'utilitzava la Vera Creu, o el rector anava al comunidor, un terrat obert i cobert. Des del comunidor, el rector solia conjurar en contra de la bruixeria i el dimoni, i intentava desviar els núvols de tempesta. A més, també se solien cremar fulles beneïdes de llorer, d'olivera o de romaní. A vegades, fins i tot, es disparaven trets amb bales beneïdes.

Llegendes de dimonis

Dins d'aquesta literatura popular oral, no només s'han conservat històries sobre bruixes, sinó que també s'han conservat un gran nombre de relats sobre el dimoni. S'ha de dir, per això, que normalment no s'hi descriu el dimoni com el personatge bíblic, sinó que se'l mostra com una criatura poc llesta i que, en moltes ocasions, és vençuda amb certa facilitat.

En aquests relats, el dimoni sempre ofereix la possibilitat de resoldre un problema a canvi de l'ànima de la persona que rep l'ajuda. En alguns casos, el dimoni surt victoriós i es pot apoderar de l'ànima de la víctima. En d'altres, el dimoni és derrotat gràcies a l'enginy d'una dona o d'un rector.

Aquests relats solen tractar sobre l'avarícia i sovint són una crítica directa a l'avarícia humana, un dels pecats capitals. En d'altres casos, els tractes demoníacs són per a la construcció de ponts o passarel·les per creuar cursos fluvials o desnivells orogràfics. En aquest cas, podem intuir un canvi social cultural, que criticava el sacrifici que es feia en la construcció d'aquests ponts, ja que pertorbava els camins antics i la natura que hi havia.

Poders sobrenaturals de la lectura

La població era, generalment, analfabeta. És per aquest motiu que la tradició popular era oral i no escrita. El poder de la lectura era un poder de pocs, cosa que generava desconfiança entre la població analfabeta. De fet, es considerava que la lectura podia atorgar certs poders màgics, que podien servir per fer el mal o per fer el bé. S'ha conservat un gran nombre de relats en els que podem veure com una persona ha embogit, i ha mort, després de llegir un llibre. En d'altres, hi ha hagut persones que han pogut invocar diferents esperits gràcies a la lectura.

En aquest cas, podem entendre que hi ha una doble crítica. Per part de l'església catòlica, podem entendre que aquestes llegendes eren una forma de controlar la població. Generaven animadversió a la lectura, cosa que permetia mantenir la gent en la ignorància i evitar, en part, la propagació de noves heretgies.

Per part de la població civil, aquests relats ens mostren una malfiança cap a l'església catòlica, la qual podia invocar certs conjurs a través dels llibres que tenia. De fet, en alguns dels relats conservats, el culpable dels conjurs és el propi capellà.

Toponímia conservada

Són moltes les històries que nodreixen tota aquesta gran literatura oral sobre el fenomen de la bruixeria. Hem de pensar, per això, que la tradició oral d'aquestes històries fa que moltes no s'hagin conservat, alhora que les que sí que ho han fet, han pogut anar variant amb el temps.

Totes aquestes històries ens demostren la gran creença que hi havia, entre la població, en l'existència de la bruixeria. Però aquesta creença la podem trobar en altres testimonis, en aquest cas, la toponímia. En la majoria de les poblacions catalanes encara es conserven un gran nombre de topònims que es refereixen al dimoni o a la bruixeria. A més, aquests noms de lloc també ens fan pensar en l'existència de moltes altres històries, no conservades, del fenomen de la bruixeria, alhora que ens ubica alguns indrets que la tradició popular situava els diferents fenòmens de bruixeria.

Al terme municipal de Caldes de Montbui es conserva el topònim de Salt de les Bruixes i Gorg de les Bruixes, que formen part del torrent de Can Camp al seu pas per la carretera de Granollers.

La Inquisició en els processos de bruixeria

De forma general, sempre s'associa la persecució de la bruixeria amb el tribunal de la Inquisició. Si bé és cert que la Inquisició va actuar en molts dels processos de bruixeria que hi va haver per tot Europa, la seva actuació no va ser homogènia a tot el territori, sinó que va tenir més incidència en algunes zones europees que no pas en d'altres. En paral·lel a la Inquisició, van ser els tribunals civils els que van assumir la persecució del delicte de bruixeria, tal com va ser el cas català.

Tot i la seva participació, també podem afirmar que va ser la mateixa Inquisició que va establir els fonaments per paralitzar els diferents processos en contra del delicte de Bruixeria. Cal tenir clar els orígens del tribunal de la Inquisició per poder entendre el seu paper en la c*aça de bruixes*.

La Inquisició neix l'any 1163, sota el papat d'Alexandre III, després que en el Concili de Tours es decretés que els bisbes de l'Església havien de buscar, aclarir i castigar les diferents actituds de fe que fossin trobades culpables d'heretgia. Aquest decret va sorgir a causa de l'aparició del catarisme i el valdesisme, dos corrents que trencaven la doctrina cristiana aplicada fins aquell moment. En aquest sentit, i per ordre del Concili de Tours, a Tolosa de Llenguadoc hi va començar a funcionar un tribunal encarregat de perseguir l'heretgia des de l'any 1178.

El 1172, un tribunal episcopal va decretar la pena de mort per foc en un cas d'heretgia. En conèixer aquesta sentència, l'any 1198, Pere I el Catòlic, rei de la Corona d'Aragó, va decretar que tots els heretges, considerats enemics de Crist i, en conseqüència, del rei, fossin condemnats a pena de mort per foguera. Aquest decret emès per Pere I el Catòlic va ser adoptat, també, per l'emperador Frederic II l'any 1224.

El tribunal de la Inquisició va ser reestructurat a través de la butlla *Excomunicamus* de l'any 1231. En aquesta butlla, creada pel Papa Gregori IX, es confiava als dominics i als franciscans les funcions d'inquisidors. Ja al 1258, diferents inquisidors van sol·licitar poder intervenir en casos de bruixeria, però el Papa Alexandre IV s'hi va negar.

No és fins al segle XIII que alguns sectors de l'església anuncien la presència del diable a la Terra. Un exemple va ser Tomàs d'Aquino, que va reconèixer la possibilitat que el dimoni pogués actuar a la Terra i pogués tenir relacions carnals amb l'ésser humà. Fins aquell moment, l'església tenia una visió incrèdula respecte del fenomen de bruixeria, i defensava que totes les maltempsades eren fruit de la voluntat divina per castigar les conductes pecaminoses de la societat.

El 1326, el Papa Joan XXII, a través de la butlla *Super illius specula*, permet als tribunals de la Inquisició poder perseguir, condemnar i castigar els delictes de màgia, fetilleria i bruixeria com a heretgia. S'establia, doncs, que la bruixeria era com una secta, presidida pel dimoni, que lluitava en contra de la cristiandat. A través dels textos de *Practia inquisitionis hretice pravitatis*, escrit l'any 1324 per Bernat Gui, i el *Directorium inquisitorum*, escrit l'any 1376 per Nicolau Eimeric, es va establir el mètode de funcionament dels tribunals alhora que també es va elaborar la doctrina que establia la possibilitat que els

éssers humans i el diable poguessin tenir relacions mútues. No obstant això, tot i establir doctrina per poder començar a jutjar els casos de bruixeria, sembla que la Inquisició no va començar a intervenir en aquest tipus de causes fins al segle XIV.

Durant el 1484, el Papa Innocenci VII va publicar la butlla *Sumis Desiderantes Affectibus*, en la que afirmava l'existència de la bruixeria. Aquest mateix Papa va autoritzar als dominicans alemanys Heinrich Krämer i Jakob Sprenger la redacció de l'obra *Malleus Maleficarum*, publicada l'any 1486. Aquest llibre era un manual per als inquisidors, i va esdevenir un suport teològic i d'assessorament legal per poder instruir les causes de bruixeria. A més, declarava que tothom qui negués l'existència de la bruixeria eren heretges de l'església. Tot i que la publicació d'aquest manual no va fer augmentar els processos de bruixeria, sí que va dotar tots aquests processos d'autoritat i credibilitat. Hem de tenir en compte, també, que aquest manual va ser àmpliament difós per tot Europa, ja que fins al 1520 ja se n'havien realitzat més de trenta edicions.

Malgrat l'edició de diferents manuals per perseguir el delicte de bruixeria, com el *Malleus Maleficarum*, podem afirmar que no hi havia un consens real, en les esferes europees intel·lectuals i eclesiàstiques, sobre l'existència real de la bruixeria. En aquest sentit, el 1489, Ulrich Müller, també anomenat Ulrich Molitor, va publicar el tractat *Tractatus de Pythonicis Mulieribus*, en el que responia els dubtes plantejats per l'arxiduc d'Àustria Segimon. En aquest tractat, Müller exposava que les bruixes no

FEMME Condamnée par L'INQUISITION a être Brulée vive .

Dona condemnada per la Santa Inquisició a morir cremada viva. Gravat de B. Picart, 1722. Wellcome Collection. CC BY

tenien cap tipus de poder dels que se'ls atribuïen, i que les persones acusades de bruixeria eren víctimes de la desesperació, la misèria i dels odis dels camperols. Altres personalitats, com el magistrat Andrea Alciati Gianfrancesco, filòsofs com Cornelio Agrippa i Girolano Cardano, metges com Antonio Ferrari i franciscans com Samuel de Cassini, deien que els poders de les bruixes eren fruit de la il·lusió. Les afirmacions fetes per aquestes personalitats van fer fortament criticades per sectors que defensaven l'existència de la bruixeria, com per exemple Jean Bodin.

Ja durant el segle XVII, es va produir un dels processos més famosos de la Península Ibèrica. El 1610, a la zona del País Basc es va realitzar el procés de Zugarramurdi. En aquest procés, incoat per la Inquisició de Logronyo, sis persones van ser condemnades a mort. A aquestes sis condemnes, s'hi ha de sumar les tretze persones que van morir a la presó. Com a conseqüència d'aquest procés, l'inquisidor Alonso de Salazar Frías, un dels membres del tribunal en el procés de Zugarramurdi, es va mostrar contrari a la sentència. La contrarietat mostrada per Alonso de Salazar Frías va fer que l'Inquisidor General, Bernardo de Sandoval Rojas, li encarregués una investigació sobre els processos de Zugarramurdi. Aquesta investigació va concloure que cap dels actes jutjats no es podien relacionar, directament, amb la bruixeria. A més, a través d'aquesta investigació, es va alliberar a totes les persones encausades a Zugarramurdi que encara estaven empresonades. Val a dir que aquesta investigació també va assentar les bases perquè, el 1614, la Inquisició Espanyola es posicionés contrària a l'obertura de nous casos de bruixeria, cosa que va crear reaccions irades en molts municipis.

Tot i el posicionament de la Inquisició, si més no a nivell espanyol, els processos en contra del delicte de bruixeria no es van paralitzar. Molts d'aquests processos es van continuar duent a terme en una infinitat de tribunals civils que van anar apareixent per tot el territori. Mentre aquests tribunals estaven jutjant molts casos de bruixeria, des de la Inquisició es continuava treballant per augmentar els arguments teològics i morals en contra dels casos de bruixeria. Finalment, el 1622, els arguments de la Inquisició es van imposar arreu, i això va suposar la finalització dels processos i execucions per casos de bruixeria.

Primera plana del cas d'Eulàlia Úrsula al "Libro cuarto de relaciones de causas y autos de fe seguidos en el Tribunal de Barcelona entre 1621 y 1635" INQUISICIÓN, L.733, N.1
© Ministerio de Cultura y Deporte. Archivo Histórico Nacional

lo que ha hecho y esta testificada y se le mande que no
usse de las cosas referidas en su processo con apercibimiento
que haziendo lo contrario sera castigado con rigor y que
vaya en romeria a pie a nra. Sra. de Monserrate don
de confiesse y comulgue y trayga cedula de confession
y la presente en el tribunal y que por tiempo de quatro
messes rezecada viernes una parte del rosario de
nra. Sra. y assi se executo a los 19. del dho mes de octu
bre. —

+ Eulalia Ursola donzella natural de Caldes Mombuy obis
26. pado de Barcelona de edad de diez y ocho años.
Esta Rea fue testificada ante el bayle de Caldes de
Mombuy por seys mugeres mayores que depusieron en
tortura q las cinco han sido ahorcadas por bruxas y la
otra huyo de las carceles del bayle y se fue a francia,
de que la vieron algunas vezes a la rea q la lleuaua
su madre (que tambien esta ahorcada por bruxa) si
endo la rea de onze o doze años a las juntas que
tenian las dichas bruxas con el demonio y que alli vie
ron que esta rea en aquellas juntas hazia lo q hazia
las demas assi baylando como besando por la trasera
al demonio y teniendo actos con el, por la qual infor
macion la prendio el dho bayle y la hizo su processo.
y al principio de la causa la tomo su confession y en ella
nego todo lo que la preguntauan, y estando la causa
muy adelante la dieron tormento para inquirir la
verdad y al principio nego y despues de hauerla apre
tado en el dho tormento dixo y confesso q una noche
no se acordaua q tanto tiempo hauria su madre se
leuanto de la cama y la dixo q se vistiesse para que
fuesse con ella y queriendolo rehusar la rea por ser

Tot i estar realitzades entre 1826 i 1827, aquestes aquarel·les d'Alphonse Delamare ens poden ajudar a situar-nos a la Caldes del segle XVII, ja que no era gaire diferent del que mostren.
"Portal de Vic" aquarel·la d'A. Delamare. ©Museu Nacional d'Art de Catalunya

El procés a les bruixes de Caldes de Montbui

Origen i detencions

A Caldes de Montbui, el procés de bruixeria va començar el mes de maig de 1619, concretament el dia 29. Al Llibre del Consell hi trobem la transcripció de la narració del viatge que Francesc Regassol, prohom del Consell i pagès de Caldes, va fer a la Garriga a instàncies d'una carta del seu batlle on es comunicava a la Universitat de la Vila de Caldes que havien capturat una bruixa. Pel que sembla, aquesta dona acusada de bruixeria coneixia dues dones de Caldes que també eren bruixes. Regassol va desplaçar-se a la Garriga el dia 24 de maig, però no va assistir a la tortura de la bruixa. Uns dies més tard, el 27, viatjà a Granollers on el batlle de la Garriga i el notari Salamanca (més tard resident a Caldes) li comunicaren el nom de les dues bruixes calderines. En acabar la reunió del Consell del dia 29, el batlle de Caldes va fer detenir i empresonar les dues dones: Margarida Pujol Ras (o Pujolras, segons quina transcripció) i Antònia Eulàlia Puig i Braga. Sense més dilacions van ser dutes a la presó de la Vila i s'acordà l'inici formal d'un procés judicial i obrir un memorial de donacions per tal de sufragar-lo.

Acte seguit, el 2 de juny, passat el Corpus (i les eleccions municipals), el flamant nou Jurat Segon Francesc Regassol es desplaçà novament a Granollers a demanar al notari Salamanca si era procedent un acarament entre la bruixa de la Garriga i les detingudes de Caldes. El notari li va dir que bastava amb una sessió de tortura per interrogar-les, per evitar trasllats i complicacions innecessàries. Pocs dies després, Margarida Codonyera de la Garriga va ser executada a la forca. El dia 6 de juny de 1619, segons consta a les còpies de l'Arxiu de Sabadell, el batlle de Caldes, Joan Brunes, i el procurador fiscal de la Cort del Veguer, el nunci Nicolau Adrià obren oficialment diligències per iniciar el procés judicial contra les bruixes de Caldes de Montbui. No sembla que el dia 6 el suplicatori es fes d'una manera regular, ja que no consta que les acusades tinguessin advocat defensor ni es realitzés una acusació en ferm. En tot cas, van passar quasi tot l'estiu a les cel·les de la presó de Caldes.

Ara bé, si retrocedim una mica en el temps, en una nota gairebé marginal del Llibre del Consell de Caldes, entrada el dia 21 d'abril de 1619, cap al final d'una reunió ordinària veiem que el ja conegut Francesc Regassol demana un acompanyant per anar a veure "unes execucions de sentències de les bruxes", també s'encarreguen dues persones del Consell per passar la veu i recollir donatius dels calderins per tal de costejar despeses de "buscar i cercar bruxes a la dita Vila" i en darrer lloc i més important, avisat "l'home que sap reconèixer les bruxes" és a dir un Caçador de Bruixes. Tot això força dies abans de la captura i delació de na Margarida Codonyera de la Garriga i de qualsevol bruixa del Vallès. Aquesta nota obre diversos interrogants, alguns dels quals quedaran sense resposta: a quines execucions va assistir Regassol els mesos d'abril i maig de 1619? Possiblement a algunes que es van dur a terme a

Osona (Centelles?) o a la jurisdicció dels Savassona. Abans de les delacions de la Codonyera, els Consellers ja sospiten de bruixeria a la Vila... o estan decidits a fer que hi hagi bruixes per força? El caçador de bruixes és Cosme Soler "Tarragó" o es tracta d'un altre com ara Joan Font, que actuà pel Vallès poc després? Personalment, així ho creiem. Des de 1618 Caldes té un o dos compradors de gra desplaçats a Manresa per ordre del Consell. Aquell mateix any veurem actuar el "Tarragó" a la ciutat del Bages, per tant a Caldes hi ha persones que tenen coneixement directe de la seva fama i mètodes.

Margarida Pujol i Eulàlia Puig van passar tot l'estiu a les cel·les de la presó de Caldes. Devia ser una experiència horrible, no tant per les temperatures moderadament altes de l'època com pel fet que la presó tocava als dipòsits d'aigua termal de la Casa de Banys regentada per Jeroni Sorell. El que sí sabem del cert, gràcies als comptes municipals, és que eren alimentades cada dia pels oficials del Batlle. Aparentment, la cacera de bruixes havia finalitzat, però en realitat només havia fet que començar. Un cop acabada la sega de les collites, que van ser força dolentes i amb l'actualització d'algunes "talles" o impostos, veiem com són capturades unes quantes dones més: el dia 6 de setembre es detingué Caterina David (o Davida), Úrsula Roca i Beya i Maria "la Gavatxa" (occitana). En principi, les dues primeres detingudes no havien confessat, almenys de manera oficial, així que no sabem si aquestes tres detencions van ser fruit de delacions d'elles dues o bé de terceres persones. De tota manera, veient la relació de despeses podem deduir que la investigació no es va aturar del tot ja que hi veiem consignades unes despeses dels advocats barcelonins de la Vila ("els partes"), Pere Puig i Bonet Real. Dos dies més tard, el dia 8 de setembre fou detinguda Elisabet Rosell i el dia 14 Magdalena Vadrena del Pont. Ja són set les detingudes i amb tanta gent dins la presó s'han d'ampliar les cel·les. La següent despesa és de guix i claus per a la presó.

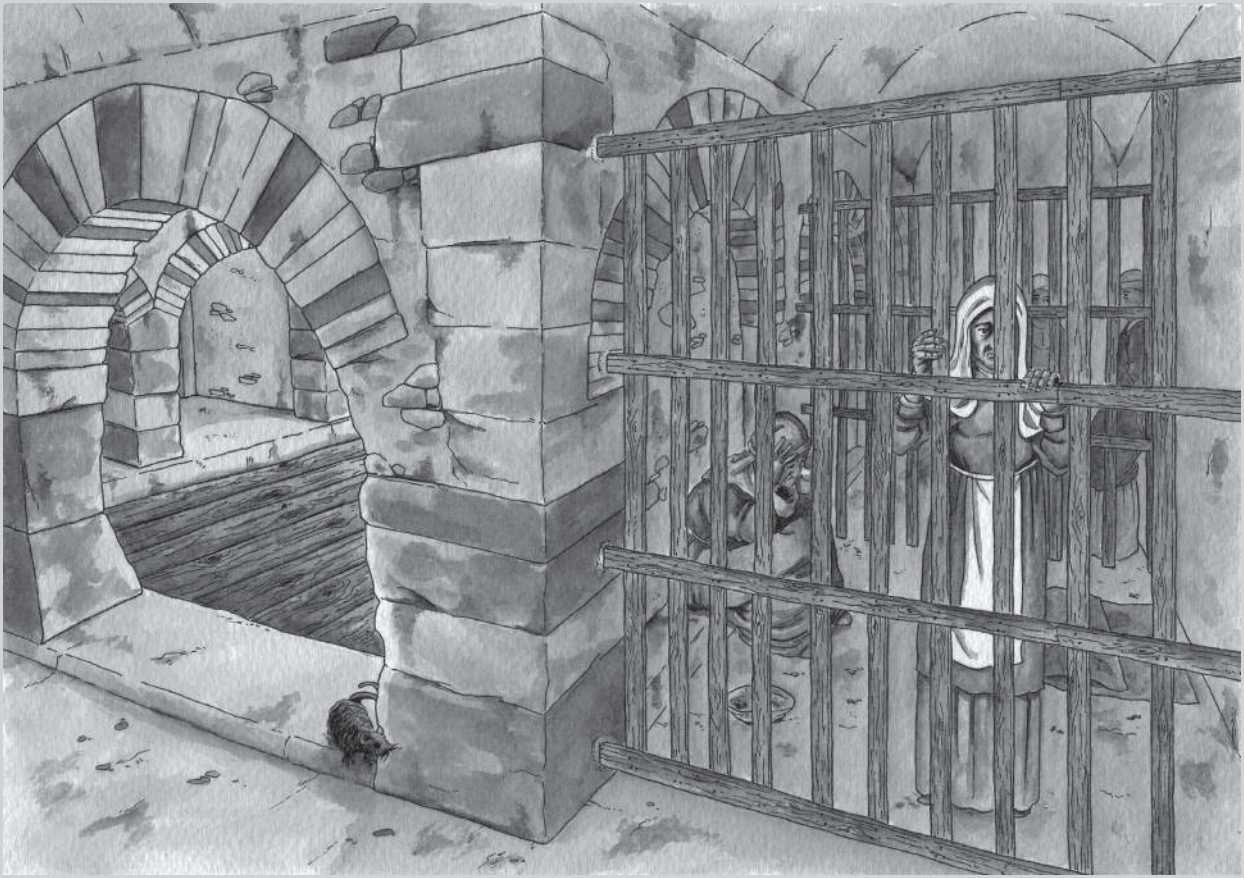

Il·lustració de les presons del Batlle de Caldes (antigues termes romanes) amb les bruixes a l'interior de les cel·les. Sota l'entarimat de fusta que cobreix la piscina termal, hi ha emmagatzemat el gra del pallol municipal. *Reconstrucció basada en les Actes del Llibre del Consell de la Universitat de Caldes de Montbui.* ©Il·lustració Històrica Sergi Segura

Interrogatoris, judici i execució

Al procés de Caldes, la fragmentada documentació ens fa pensar que els interrogatoris van tenir lloc durant la següent visita de Puig i Bonet, el 18 de setembre, que també trobem anotada a la llista de despeses. Com que marxaren de nou cap a Barcelona el dia 21, no és descabellat pensar que la instrucció del judici, del qual no ha arribat cap document propi, va tenir lloc entre aquells dies i l'1 de novembre. Una altra entrada al Llibre del Consell, corresponent al dia 20 d'octubre de 1619, ens revela que Francesc Regassol, Jurat Segon, va ser nomenat responsable de tots els assumptes relacionats amb les bruixes i, durant la mateixa sessió del Consell, seria enviat a treure còpia de les actes de tortura existents a Granollers. Aquesta és una dada important, ja que ens indica que tota l'acusació es va muntar sobre un patró ja existent d'un o més casos anteriors. En aquells temps això va ser una pràctica comuna, hem comprovat que còpies de les actes de tortura de Caldes van ser portades a Castellar i a Castellterçol per utilitzar-les de model. Precisament gràcies a aquest costum, per una altra via ens ha arribat la declaració de diversos testimonis de Caldes: el paraire Joan Viusà, el pagès Joan Carreres, el ja conegut Francesc Regassol, el paraire Joan Sanosa i el saboner Jaume Cot. Tots ells declaren més o menys el mateix sobre pedregades que surten del Puig Aguilar o del torrent de Camp de Padrós i causen mal sobre Caldes i rodalies. Regassol fins i tot tenia calculades les pèrdues per desastres de 1613 a 1617. Val a dir que ell mateix signa les confessions dels que no saben escriure. A la sessió del Consell a la que ens referíem abans també es decidí demanar diners a la població per costejar tot el procés que havia de venir i s'instà Lluís Orriols, Jurat en Cap, i Regassol, Jurat Segon, a avisar el Jutge, els "partes" i el botxí. La majoria de testimonis van declarar el dia 21 (recordem que el dia 20 Regassol va ser nomenat responsable de les bruixes i que Puig i Bonet marxen el mateix 21) tot i que trobem una darrera declaració testimonial el dia 1 de novembre i la primera sessió de tortura té lloc el dia 6, per tant el judici va tenir lloc aquells dies, però no en tenim cap prova documental. Tampoc creiem que les dones, la majoria vídues amb pocs recursos i incomunicades llarg temps, es poguessin costejar un advocat defensor.

El que sí sabem del cert és la sentència: culpables. I la condemna: pena de mort a la forca, com era potestat dels tribunals civils. Per confirmar això veiem la següent despesa anotada al Llibre del Consell: es compren 15 claus dobles per a les forques. Acte seguit es va procedir a torturar les dones per assegurar la seva confessió, tal i com manen els manuals de caça a la bruixeria i com també els havia aconsellat el notari Salamanca de Granollers. A l'inici de la transcripció de les sessions de tortura veiem com el jutge especifica que les rees ja havien estat condemnades a mort, per tant ens reafirmem en les dates del judici, que sí va ser públic, ens arriscaríem a afinar la data al dissabte dia 2 de novembre com a dia de la vista per a sentència.

Il·lustració del trasllat de les bruixes pel pont romànic cap a Can Bonvilar. També s'aprecia el Portal del Pont. *Reconstrucció basada en les aquarel·les d'August Delamare (1826-27)*. ©Il·lustració Històrica Sergi Segura

La primera a ser torturada va ser Antònia Eulàlia Puig i Braga el dia 6 de novembre, seguida de Caterina David el dia 13, Margarida Pujol el 14, Elisabet Rosell el dia 23 i Magdalena Vadrena el 25. D'Úrsula Roca i Maria "la Gavatxa" en desconeixem les dates de tortura. Pel que fa a les sessions de tortura, sabem del cert que tenien lloc a les golfes porxades (típiques de les masies catalanes de certa envergadura) de Can Bonvilar, propietat de Josep Bonvilar, pagès i marxant de Caldes i membre del Consell. Creiem que aquesta casa estava situada aproximadament a l'indret de Les Cremades (actual camp de futbol del C. F. Caldes i poliesportiu). Allà eren traslladades les bruixes en un carro obert, era un lloc apartat però alhora proper a la Vila. En les actes de les tortures hi veiem aparèixer tots els protagonistes del procés i del judici: el batlle de Caldes, màxima autoritat de la justícia de la Vila, Joan Brunes "major" (per distingir-lo d'un fill seu del mateix nom), el seu assessor ordinari i jutge del cas Josep Estevanell, doctor en lleis de la ciutat de Barcelona, el nunci i fiscal Nicolau Adrià, de la Cort del Batlle, el notari i escrivà del Consell de Caldes, Antoni Sastre, el botxí i un ajudant, els missatgers i "partes" de la cort del veguer i Onofre Josep Xexet, cirurgià-barber de Caldes (per socórrer a la torturada en cas de perillar la vida). Les condemnades es trobaven pràcticament nues, en una estança on, per llei, hi havia llum, pa i vi. Totes les sessions s'iniciaven comunicant a la condemnada la seva sentència de mort, seguit de l'amenaça de tortura si no confessava. Només registrem dues dones torturades, pel turment de lligar els colzes pel darrera tot estrenyent el nus cada cop més. De seguida confessaren tot i més. Altres tortures reglamentàries eren penjar-les al sostre dels braços amb un pes als peus o fer empassar gran quantitat d'aigua amb un embut. En cap cas era cristià fer sang torturant un ésser humà, no com passava a l'Edat Mitjana amb tortures més acarnissades. Pel que fa a les confessions, són totes tan exactes que hem de dubtar que sortissin literalment així de la boca de les acusades. El més probable és que el jutge formulés preguntes que duguessin implícita la resposta o que es respongués amb una afirmació o negació. A posteriori, l'escrivà ho transcriuria pràcticament com un relat literari, que és el que ens ha arribat documentat en les actes. Un dels aspectes a destacar d'aquestes confessions sota tortura seria com es transcriuen els noms d'altres sospitoses de bruixeria (de Caldes o altres localitats) i com hi ha alguns noms que s'oculten (amb la grafia -t.- abreviació a cops repetitiva -t-t-t-t-t-t-t- de tal o tal altre). És a dir, hi ha gent denunciada o implicada a la qual no se la va tocar o bé el tribunal va absoldre. Un exemple flagrant el trobem en una acusada de Sant Llorenç Savall que apareix en el procés de les bruixes de Castellterçol, una dona de casa bona anomenada na Vilardella, que surt a dues confessions però se l'allibera perquè el fiscal no troba concloents les proves. Les mateixes "proves" condemnen a la resta de les acusades a la forca. És a dir, això ens remet al perfil exposat

Il·lustració de les forques amb els cadàvers de quatre bruixes. Les forques eren al Puigdomí (cap al final de l'actual carrer Sant Jordi) per tal que els condemnats fossin vistos des del Camí de Vic (actual Passeig del Remei). *Reconstrucció basada en les Actes del Llibre del Consell de la Universitat de Caldes de Montbui.* ©Il·lustració Històrica Sergi Segura

anteriorment: les condemnades són majoritàriament dones d'edat avançada (pels estàndards de l'època), vídues i amb poca família i, sobretot, amb pocs recursos econòmics. Com tots els documents que ens han arribat són còpies que va fer el notari Antoni Sastre, aquest va ometre amb les -t- els noms de les dones que no van anar a la forca per mantenir una mena de dret a l'oblit o privacitat.

Creiem obligat obrir un parèntesi per aclarir el paper del caçador de bruixes en tot l'assumpte de Caldes. El fet que no figuri en la documentació del judici no vol dir que no hi prengués part. Primer, perquè la documentació original s'ha perdut, probablement en algun dels múltiples incendis que han sofert els arxius de Caldes de Montbui (1697, 1714, 1808, 1936, 1937 i 1939). Tot el que ens ha arribat són còpies utilitzades en altres processos de bruixeria, comptes del clavari municipal (anotacions de pagaments i raó, no pas els albarans) i les deliberacions dels prohoms del Consell municipal de la Vila. Segon, recordem que es contacta amb ell per ordre del Consell de la Vila a finals d'abril o principis de maig de 1619. I tercer, en l'esmentat clavari municipal hi ha sortides de diner poc clares relacionades amb les bruixes i amb quantitats (10 o 15 reals o rals) que coincideixen amb els emoluments de Cosme Soler "Tarragó". I... per què s'amagà la presència d'un caçador de bruixes? Doncs perquè ja estava mal vist per l'Església i la Inquisició. El mateix "Tarragó" va estar pres el 1617 per ordre del bisbe de Solsona i, quan va ser posat en llibertat, se li va prohibir continuar amb les seves activitats (malgrat que desobeí i ja el 1618 actuà al Lluçanès i a Manresa). Recordem que Llorenç Calmell, caçador que actuà a la Catalunya Nord, fou condemnat a galeres. Per a les autoritats religioses, aquestes persones eren estafadors professionals que es lucraven a base de muntatges i paranys destinats als crèduls, que donada la poca cultura de l'època, eren molts.

Tancat aquest parèntesi, tornem a les confessions de les condemnades. Un cop totes van passar per aquesta formalitat ja es podia executar la sentència. Aquesta ja havia quedat fixada pel dimarts 26 de novembre, dia de mercat setmanal (encara avui dia) per prerrogativa reial. Veiem als comptes que s'incrementen els preparatius: es gasten molts diners en bigues i claus per fer les forques a la Plaça Major i al Puig de Mi (el Puigdomí, cap al final del carrer St. Jordi). Serà un espectacle públic al bell mig de la plaça (en aquell moment el quadrat nord-est de la plaça actual) i un escarment d'advertència als viatjants, ja que les forques del Puigdomí són visibles des de totes les vies d'accés a la Vila en aquella època: el camí de Granollers, el pont romànic cap a Sentmenat i Barcelona i l'antiga via romana cap a Vic. També veiem que arriben tres frares per realitzar o bé Acte de Fe o bé confessions de les dones, en tot cas se'ls hi paga tot l'allotjament i les dietes. També tornen els advocats i els "partes". Finalment, el dia 25 arriba el botxí. No és molt difícil, malgrat que no en tenim detalls, imaginar la plaça plena de gom a gom o el Puigdomí amb cadàvers penjant de les forques diversos dies.

"Vista de Caldes de Montbui" aquarel·la d'A. Delamare. ©Museu Nacional d'Art de Catalunya

"Pont Romà de Caldes de Montbui" aquarel·la d'A. Delamare. ©Museu Nacional d'Art de Catalunya

La caça continua

Amb la mort d'aquelles set dones no es va acabar pas la cacera de bruixes a Caldes. Arran de les confessions de les set primeres condemnades es van detenir més dones: el 22 de novembre, Montserrada Pineda i Sobregrau (Montserrat era un nom masculí) del molí de Caldes i Ramona Porta (nascuda a Sant Miquel de Toudell, Viladecavalls) i el 29 de novembre Margarida Mimó (o Mimona) i Casavellor i Montserrada Dosrius.

La taca s'estén als pobles veïns: sabem que el mateix 26 de novembre són turmentades a la casa Bonvilar Francina Marrast de Palau i Antònia Salamó de Granera, amb algunes variacions en els assistents ja vistos, ja que són d'altres jurisdiccions. Desconeixem quan van ser capturades.

El dia 3 de desembre, el Consell acorda imposar una talla especial als habitants de Caldes per costejar els elevats costos del procés.

Sabem també que el 17 de gener de 1620 tornen en Puig i en Bonet des de Barcelona i que l'endemà es tortura a Margarida Mimó i a Monserrada Dosrius. Totes dues fan una confessió calcada, narrant reunions de bruixes al Puig d'Aguilar, al forn de Camp de Padrós i al torrent de Can Camp. No ens ha arribat l'acta de Monserrada Pineda. Totes tres són penjades a la forca el dia 21 de gener, altre cop dia de mercat. Com a curiositat, sabem que el botxí també cobra per despenjar els cadàvers. El mateix dia es torturà a Can Bonvilar a Joana Oliver, de Granera, suposada deixeble d'Antònia Salamó. Malgrat que se les jutjà a Caldes, totes dues seran executades junt amb Marrast, en principi, als seus termes d'origen. Mentrestant, també s'inicien processos contra dones de Sabadell i Castellterçol (novembre 1619-febrer 1620).

Entre el 27 de març i el 6 d'abril de 1620 Francesc Regassol i Jaume Rosell viatgen a Tarragona a instàncies del Cònsol de la ciutat, per determinar qui té la potestat de jutjar i condemnar Caterina Visola, de Caldes de Montbui però capturada en plena evasió a Tarragona. Finalment Visola es quedarà a Tarragona on presumiblement serà executada, però la Vila de Caldes ajuda a pagar la tortura, segons un albarà del 15 de novembre de 1620.

Ramona Porta de Sant Miquel passarà 196 dies a la presó i serà penjada el 4 de juny, junt amb Eulàlia de Sentmenat, detinguda el dia 22 d'abril de 1620. Pocs dies després, a 8 de juny, la filla d'Úrsula Roca i Beya, Eulàlia Úrsula Roca de 18 anys, serà acusada de bruixeria i portada a presó. El 9 de novembre de 1620 va ser detinguda na Marsellachs de la qual no tenim massa informació, però segons les despeses del clavari en jutge, botxí i resta de personal habitual va ser penjada poc després del juliol de 1621.

La darrera bruixa calderina i la fi dels processos

Pel que fa a Eulàlia Úrsula, se li obre procediment el dia 12 de juliol de 1620 per part del nou batlle Francesc Olivelles (Joan Brunes major havia completat mandat el febrer de 1620 i Olivelles era el candidat preferit per Orriols i Regassol). A partir d'aquí comença un, per desgràcia, fragmentari reguitzell d'entrades al clavari i al Llibre del Consell que ens indiquen contratemps en el procés. El 6 de setembre l'advocat Josep Muntaner, nou assessor jurídic del batlle de Caldes (Estevanell havia marxat cap a Castellar i Sabadell en busca de nous processos a bruixes) comparegué al Consell, on es mostrà poc inclinat a processar a Eulàlia Úrsula. Segons sembla els advocats de la Vila, Puig i Bonet, han signat un memorial en defensa de la bruixa Frexas de Hasta i han estat fulminantment acomiadats pel Consell. S'encarrega a Regassol buscar nous advocats que s'avinguin a processar la jove i s'amenaça a Muntaner amb l'acomiadament si es nega a presidir el procés.

No tenim més notícies del cas de l'Eulàlia Úrsula ni de més bruixes a Caldes fins a les despeses d'un viatge de Lluís Orriols a Barcelona el 6 de juliol de 1621, per anar a sol·licitar documents referents a la causa de les bruixes, que sembla que no gira bé. El dia 12 d'octubre de 1621 Josep Muntaner envià una carta al Consell de Caldes on comunicà que el Consell Reial, encapçalat pel virrei de Catalunya, el sevillà Fernando Afán de Ribera y Enríquez més conegut pel seu títol de Duc d'Alcalá, ordenà l'alliberament del pres Pere Roca. No sabem qui era Pere Roca i si estava acusat de bruixot, però si s'ha de jutjar per la quantiosa indemnització amb la que l'ha de compensar Caldes (50 lliures), porta molts dies a la presó de la Vila, junt amb Eulàlia Úrsula. La reacció del Consell no es fa esperar: hi ha tot de protestes per la injustícia que es comet contra Caldes i hi ha referències a les despeses de les bruixes. S'acorda que una delegació amb els nous Jurats en Cap i Segon i els antics (i encarregats de les bruixes) Lluís Orriols i Francesc Regassol sortirà cap a Barcelona a entrevistar-se amb el Duc. Com que no tenim més notícies de les negociacions, deduïm que no van tenir èxit.

Per la documentació de la Inquisició de Barcelona, sabem que més d'un miler de causes de bruixeria foren elevades al Tribunal del Sant Ofici barceloní per diversos advocats o inquisidors al llarg de 1620-21. No sabem si algun advocat va intercedir per Eulàlia Úrsula o si finalment Josep Montaner es va inhibir del cas i el va denunciar al Tribunal Inquisitorial. Després de 550 dies de captiveri, Eulàlia Úrsula va ser alliberada per la Inquisició de Barcelona el desembre de 1621. Amb aquest acte s'acabà la persecució de les bruixes a Caldes de Montbui, període fosc i violent, que restà molts segles en la memòria dels calderins.

Reconstrucció hipotètica del jutge Josep Estevanell, que va portar el pes del judici contra les dones acusades de bruixeria a Caldes. ©Il·lustració Històrica Sergi Segura.

El poder municipal i el procés de bruixeria

Donats els mals anys encadenats just abans de la detenció de les dones acusades de bruixeria, és fàcil deduir que l'ambient de Caldes no era bo. A través de les entrades al Llibre del Consell podem fer un seguiment de les dificultats de molts calderins per mantenir al dia el pagament dels impostos municipals. Amb tota probabilitat, els pagesos masovers i arrendats a les terres dels pagesos propietaris de grans masos havien de seguir pagant el lloguer amb part de les seves collites. Si aquestes collites eren dolentes i, com sembla, els propietaris no afluixaven, el fet d'anar endeutant-se podia portar a un desnonament. Si ens fixem en l'índex de compres de gra a Manresa per tal d'abastir el Pallol municipal, també ens podem fer una idea de l'escassetat de llavor (o sigui, del poc excedent de la collita anterior). Com hem comentat anteriorment, la fam se suma a la por d'una altra epidèmia, a la inseguretat i la violència d'aquella societat i a la profunda religiositat de la contrareforma. Aquest element és clau, ja que juntament amb una manca de cultura general, fa els ciutadans molt crèduls i víctimes fàcils de supersticions i enganys.

No sembla casual que l'onada de bruixeria a Caldes, i al Vallès en general, esclati just durant la sega de les minses collites de 1619. Tampoc que el rebrot d'execucions sigui durant l'hivern 1619-1620, sobretot gener i febrer, quan el fred exagerat es fa més present.

Per altra banda, hem pogut comprovar com, a partir de 1618, els principals càrrecs municipals van ser ocupats per calderins influents i de bona posició, que any rere any tenen alguna funció pública. Molts d'ells acaben per cobrar de l'erari públic per qüestions relacionades amb la caça i el procés de les bruixes, a excepció del batlle Joan Brunes, que renuncià als seus honoraris per aquestes tasques. Destacar també a tots els "professionals" de la caça de bruixes com el caçador Cosme Soler "Tarragó" o el jutge Estevanell, que el 1620 el veurem a d'altres punts del Vallès implicat en casos de bruixeria i plets relacionats.

De tot el que hem comentat, potser el millor exemple que tenim és en Francesc Regassol. Pagès de 50 anys i propietari de Can Regassol i de moltes terres del terme, ocupà càrrecs públics de la Universitat municipal des de ben jove, com Clavari, Síndic o Oïdor de Comptes. Va ser ell el primer a viatjar per assistir a processos de bruixes veïns i sempre mostrà un interès pel tema. Després de ser escollit Jurat Segon, va ser nomenat juntament amb Lluís Orriols, encarregat de tot el procés de les bruixes. També va prestar testimoni durant el judici, juntament amb d'altres homes de Caldes (a la major part dels qual els hi signà ell mateix la declaració escrita). En els documents culpa les bruixes de les pèrdues de les seves collites i vinyes, i demostra que tenia les quantitats monetàries perfectament anotades. La seva versió va ser corroborada fil per randa per la resta de testimonis. Regassol va viatjar sovint a Barcelona i

fins i tot a Tarragona pel tema de les bruixes. També va contractar o despatxar advocats i juristes segons el seu criteri, sempre amb l'aprovació del Consell, que li deixà les mans totalment lliures.

Després va ser el primer a reclamar honoraris, dietes i altres despeses, arribant a cobrar quantitats elevades de la caixa municipal.

La resta de jurats es va implicar menys, però veiem força albarans de despeses relacionats amb les bruixes: reparacions de les presons, bastiment de les forques, sous de tots els participants al judici, àpats i estades de tots ells, es paguen també de l'erari. El desembre de 1619 s'acordà un impost especial sobre les bruixes que, aparentment, els calderins es negaren a pagar. La situació econòmica de la Vila es deteriorà ràpidament fins a ratllar la fallida. El Consell tampoc s'atreví a apujar els impostos, ja que amb la crisi, això només hagués empès la gent a la revolta.

Un cop acabat el procés, els que s'hi havien implicat més ocupen càrrecs de responsabilitat. Per exemple, Josep Bonvilar, qui va cedir la casa per a les tortures, va ser el responsable de les compres de gra a Manresa per al Pallol municipal. Regassol seria de nou Síndic, representant a Caldes en un plet contra el Batlle general de Catalunya, a causa de l'intent de fer pagar per l'aigua termal de reg a les Hortes. El 1621 es fa una valoració econòmica del cost del procés, a instància de Regassol: 153 lliures (una fortuna, ja que el retaule barroc de Santa Maria, amb pa d'or, va costar menys). A la fi de tots els processos a les bruixes, calculem que es deuria arribar gairebé a les 200 lliures.

Un preu elevat, però potser no tant, si valorem que durant dos anys la Vila va viure en una història col·lectiva de la bruixeria i va oblidar altres problemes, projectant les seves frustracions i pors sobre unes dones desprotegides i vulnerables. També hem de comptar que molts dels diners gastats van anar a parar en forma d'emoluments a les butxaques de càrrecs públics o "especialistes" en bruixes, que van esdevenir més rics del que ja eren "salvant" el poble de les bruixes.

Curiosament, qui va salvar la darrera acusada calderina de la forca va ser la Inquisició. No deixa de ser una gran contradicció que la institució que tenia terroritzada la població dels regnes hispànics acabés per alliberar tantes dones catalanes de les condemnes dels tribunals civils. Potser hem d'emmarcar aquests fets en la lluita del Sant Ofici contra les Constitucions Catalanes que limitaven el seu poder al Principat. O potser simplement els inquisidors veien més útil lluitar contra els jueus conversos i els luterans que no pas contra vídues d'edat avançada.

Josep Bonvilar va acabar abandonant el seu mas i Caldes, ja que segons es deia, de nit encara sentia els laments de les torturades a les golfes.

HISTORIA MARAVELLOSA DEL SABAT DE LES BRVXES, Y BRVXOTS, CONFORME ells ho han declarat en Toloſa, y altres llochs ahont ſon eſtats ſentenciats à mort, traduida de Françes en Català per B.R.P.

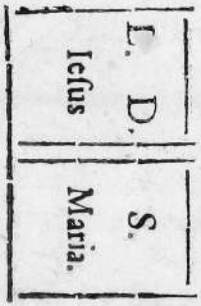

Eſtampat en Toloſa, y ara nouament en Barcelona, en caſa de Gabriel Nogues, en lo carrer de Sant Domingo.
Any 1645.

Única publicació contemporània de judicis de bruixeria redacatat en català. *"Historia maravellosa del sabat de les bruxes, y bruxots, conforme ells ho han declarat en Tolosa, y altres llochs ahont son estats sentenciats à mort ..."*. Barcelona: Gabriel Nogués, 1645. © Biblioteca de Catalunya, F. Bon. 5.905. (portada)

ANNEX 1: Aquesta reconstrucció cronològica dels fets està basada en el creuament de l'escassa documentació conservada dels judicis, interrogatoris i tortures de les dones calderines acusades de bruixeria entre 1619 i 1621. Les fonts principals són el Llibre del Consell municipal de Caldes, la còpia de les actes de tortura de les acusades i els comptes i albarans del Llibre del Clavariat de Caldes.

1619

21 d'abril: en plena onada de la caça de bruixes a la Catalunya Central, el pagès Francesc Regassol viatja per veure una sentència a unes dones acusades de bruixes. Al mateix temps, es demanen contribucions per pagar el desplaçament i es decideix avisar un caçador de bruixes.

19 de maig: Lluís Orriols és escollit Jurat en Cap de la Vila. Francesc Regassol, Jurat Segon.

24 de maig: Francesc Regassol es desplaça de nou, aquest cop a la Garriga per veure el judici a Margarida Codonyera, acusada de bruixeria. Sembla que na Codonyera podia delatar dones de Caldes que en realitat eren bruixes.

27 de maig: Regassol es desplaça a Granollers a trobar-se amb el batlle de la Garriga i el notari que duia la causa contra Margarida Codonyera. Allà, suposadament, té accés als folis de la confessió, on hi consten dues dones de Caldes.

29 de maig: Regassol dona part al Consell dels seus viatges i acte seguit són detingudes Margarida Pujol Ras i Antònia Eulàlia Puig Braga. Totes dues són dutes a les presons de la Vila (antigues termes romanes).

2 de juny: nou viatge de Regassol a Granollers, on obté còpies de tot el judici a na Codonyera.

6 de juny: obertura de la causa penal. El batlle Joan Brunes notifica al fiscal Nicolau Adrià els delictes i es comença la redacció d'un plec de fulls per a la investigació.

Estiu: viatge dels advocats contractats per la Vila Pere Puig i Bonet Real i, suposadament, declaració de les encausades.

6 de setembre: detenció de Caterina David, Úrsula Roca Beya i Maria "la Gavatxa".

8 de setembre: detenció d'Elisabet Rossell.

14 de setembre: detenció de Magdalena Vadrena del Pont.

18 al 21 de setembre: nova estada d'en Puig i en Bonet. Probable inici dels judicis, sota la direcció del jutge i assessor del batlle, Josep Estevanell de Barcelona.

21 d'octubre a l'1 de novembre: declaració dels testimonis Joan Viusà, Joan Carreres, Francesc Regassol i Joan Cenosa.

2 de novembre: probable dia de la sentència. Totes són condemnades a mort.

6 de novembre: tortura d'Eulàlia Puig Braga a les golfes de les cases de Josep Bonvilar (Les Cremades) per saber si té coneixement d'altres bruixes de la comarca. Eulàlia va ser lligada amb les mans als

colzes i tibada diversos cops sobre un banc de tortura abans de confessar.

13 de novembre: tortura de Caterina David.

14 de novembre: tortura de Margarida Pujol Ras.

14 al 23 de novembre: tortures (no documentades) d'Úrsula Roca Beya i Maria "la Gavatxa".

23 de novembre: tortura d'Elisabet Rossell.

24 de novembre: tortura de Magdalena Vadrena del Pont.

22 de novembre: detenció de Ramona Porta de Sant Miquel de Toudell i de Montserrada Pineda i Sobregrau.

26 de novembre: execució, en dia de mercat, d'Eulàlia Puig Braga, Margarida Pujol Ras, Maria "la Gavatxa", Úrsula Roca Beya, Caterina David, Elisabet Rossell i Magdalena Vadrena del Pont. Tres d'elles són penjades a la plaça i les restants al Puigdomí. El mateix dia són torturades a Can Bonvilar Francina Marrast de Palau i Antònia Salamó de Granera, detingudes dies abans.

29 de novembre: detenció de Montserrada Dosrius i Margarida Mimó i Casavellor.

3 de desembre: el Consell de la Vila acorda crear un impost municipal (talla) especial per sufragar les despeses del procés contra les bruixes.

1620

17 de gener: tornen a venir en Puig i en Bonet, els advocats de Barcelona.

18 de gener: tortura de Montserrada Dosrius i Margarida Mimó a can Bonvilar.

19 de gener: probable tortura de Montserrada Pineda.

20 de gener: execució, en dia de mercat setmanal, de Montserrada Dosrius, Margarida Mimó i Montserrada Pineda. A can Bonvilar, tortura de Joana Oliver de Granera.

Febrer-març: elecció de nou batlle a Caldes, Francesc Olivelles, a instància dels Jurats Orriols i Regassol. Trasllat i execució d'Antònia Salamó i Joana Oliver a Granera i de Francina Marrast a Palau.

Del 27 de març al 6 d'abril: viatge de Lluís Orriols i Francesc Regassol a Tarragona, per veure l'acusada de bruixeria Caterina Visola, natural de Caldes de Montbui. Finalment, restarà a Tarragona, on serà jutjada, però Caldes pagarà part de la tortura.

22 d'abril: detenció d'Eulàlia de Sentmenat, traslladada a Caldes per ser jutjada.

4 de juny: trasllat i execució d'Eulàlia a Sentmenat. Execució (es desconeix on) de Ramona Porta de Sant Miquel, després de 196 dies a la presó de Caldes.

8 de juny: detenció d'Eulàlia Úrsula Roca, de 18 anys d'edat i filla de la difunta Úrsula Roca Beya (executada per bruixa el 26 de novembre de 1619).

12 de juliol: inici del procés contra Eulàlia Úrsula a instància del batlle de Caldes.

6 de setembre: el nou jutge assessor de Caldes, Josep Muntaner, es mostra poc inclinat a processar Eulàlia Úrsula. Puig i Bonet signen la defensa d'una encausada anomenada Frexas de Hasta i són acomiadats com a advocats de la Vila. Regassol, que ja no era Jurat, és l'encarregat de buscar nous advocats. S'amenaça a Muntaner amb l'acomiadament.

9 de novembre: detenció de na Marsellachs.

1621

Juliol: tortura i execució de na Marsellachs.

12 d'octubre: una carta de Josep Muntaner al Consell comunica que el Consell Reial i el Virrei manen alliberar el pres Pere Roca (o Rocha) de les presons de Caldes i pagar una indemnització. El Consell protesta la decisió enviant a Barcelona a Orriols i Regassol, que fa temps que no són Jurats. Aquests argumenten que Caldes ha fet molta despesa en la lluita contra les bruixes i s'ha de processar el reu. Es desconeix si Pere Roca estava acusat de bruixot.

Desembre: el Tribunal de la Santa Inquisició de Barcelona absorbeix la causa contra Eulàlia Úrsula Roca i, després d'un total de 550 dies de captiveri, és absolta i posada en llibertat.

Fi del procés de Caldes contra les bruixes

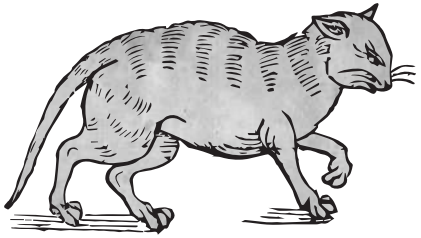

Memorial del que ~~[illegible]~~ te bastret p lo negosi delas bruxes

Pº la veguilia de Corpus agafaren na putq y mado margarida que comptauen a 29 de matq 1619 y patiren mort a 26 de no embre que a 29 p cada una lo dia val — 30 ll 4 q

Item a 6 de 9bre agafaren na dauit y pati mort a 26 de dit aº 29 lo dia val — 2 ll 2 q

Item a 7 de dit agafaren na rocaabella y na maria y patiren a 26 de dit aº 29 val — 4 ll — q

Item gasta lo butxi y lo seumoso quant uauenir la primera uolta so es lo de uics sinc sous dics — ll 5 q

Item gastaren quatra portes lo primer uiatja que uingueren ab sinc manjas que feren p oma aº 296 cada u tres liures dos sous y sis dics — 3 ll 2 q 6

Item p una roba y mitja de guyx p la preso un sou y onsa dines dics — — ll 1 q 11

Item a 8 de 9bre agafaren na rosella y pati mort a 26 de dit aº 29 lo dia val — 1 ll 1 8 q

Item a 14 de 9bre agafaren na uadrena y pati mort a 26 de dit aº 29 lo dia val — 1 ll 6 q

Sa 42 ll 1 9 q 5

ANNEX 2

Persones acusades de bruixeria jutjades a Caldes

Margarida Pujol Ras *(executada el 26 de novembre de 1619)*
Antònia Eulàlia Puig i Braga *(executada el 26 de novembre de 1619)*
Úrsula Roca i Beya *(executada el 26 de novembre de 1619)*
Elisabet Rossell *(executada el 26 de novembre de 1619)*
Caterina David *(executada el 26 de novembre de 1619)*
Maria "la Gavatxa" *(executada el 26 de novembre de 1619)*
Magdalena Vadrena del Pont *(executada el 26 de novembre de 1619)*
Montserrada Pineda i Sobregrau *(executada el 21 de gener de 1620)*
Margarida Mimó i Casavellor *(executada el 21 de gener de 1620)*
Montserrada Dosrius *(executada el 21 de gener de 1620)*
Francina Marrast de Palau *(executada 1620)*
Antònia Salamó de Granera *(executada 1620)*
Joana Oliver de Granera *(executada 1620)*
Eulàlia de Sentmenat *(executada el 4 de juny de 1620)*
Ramona Porta de Sant Miquel de Toudell *(executada el 4 de juny de 1620)*
na Marsellachs *(executada el juliol de 1621)*
Eulàlia Úrsula Roca Beya *(alliberada el desembre de 1621)*

Altres bruixes de la comarca que van ser processades arrel de les delacions a Caldes

A Castellar: Na Carnera de les Arenes, Eulàlia Buigues i Jerònima Muntada

A Granollers: Eulàlia Lafarga "Ramoneta", Elionor Reig i Mauri "Maurineta", Joan "Llarg" Vives, Jaume Fonolleda, Gabriela Boira i Anna Boirons "la Rajolera"

A Castellterçol: Joana Carrera i Elisabet Cerdà

Llistat de comptes de *"lo negosi de las bruxes"*. Redactat el divuit de Juliol de 1621. Llibre del Consell de Caldes de Montbui any 1621. Arxiu Municipal de Caldes de Montbui.

Bibliografia consultada

ALCOBERRO, A. (2007). La cacera de bruixes a Europa. A *«Per bruixa i metzinera». La cacera de bruixes a Catalunya. Museu d'Història de Catalunya [Catàleg de l'Exposició], 25 de gener - 27 de maig de 2007* (p. 94 - 109). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació.

ALCOBERRO, A., & SAROBE, R. (2007). Els defensors de les bruixes. La fi de la cacera a Catalunya. A *«Per bruixa i metzinera». La cacera de bruixes a Catalunya. Museu d'Història de Catalunya [Catàleg de l'Exposició], 25 de gener - 27 de maig de 2007* (p. 140 - 155). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació.

ALSINA GIRALT, J. (1983) *De bruixes: les de Caldes, les de Castellar i les de Sabadell*. Sabadell: Quaderns d'Arxiu Fundació Bosch i Cardellach número LV.

AMADES, J. (2002). *Bruixes i bruixots.* Tarragona: Biblioteca de Tradicions Populars.

AMADES, J. (2009). *Les millors llegendes populars*. Barcelona: La butxaca.

ARMENGOL, A. (2002). Realidades de la brujería en el siglo XVII: entre la Europa de la Caza de Brujas y el racionalismo hispánico. *Tiempos Modernos*. Vol. 3 Núm. 6 , 1 - 25.

BADA, J. (2007). La Inquisició i la cacera de bruixes a Catalunya. A *«Per bruixa i metzinera». La cacera de bruixes a Catalunya. Museu d'Història de Catalunya [Catàleg de l'Exposició], 25 de gener - 27 de maig de 2007* (p. 130 - 139). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació.

BARRIENDOS, M. (2007). L'«any del diluvi» a Catalunya. La reconstrucció i els efectes de les inundacions del novembre de 1617. A *«Per bruixa i metzinera». La cacera de bruixes a Catalunya. Museu d'Història de Catalunya [Catàleg de l'Exposició], 25 de gener - 27 de maig de 2007* (p. 82 - 93). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació.

BESWIK, E. (27 / 2 / 2018). El Vaticano ofrece cursos de exorcismo por aumento de la demanda en Italia. *Euronews*.

BUSQUETS CASTELLA, J. (1994). Un procés de bruixes a Gironella i Olvàn. *L'Erol. Revista Cultural del Berguedà. Núm. 46*, 22 - 23.

CABALLERIA FERRER, S., & SAYÓS SANTIGOSA, R. (1999). *L'encís del riu. Llegendes, costums i tradicions de Torelló a l'entorn de l'aigua*. Torelló: Associació d'Estudis Torellonencs.

CIFUENTES, Ll. (2002) Els banys de Caldes de Montbui, de l'època medieval a la Il·lustració. A *Història Termal de Caldes de Montbui*. Ajuntament de Caldes de Montbui.

CUTRINA SORINAS, G. (1981). *Llegendes i tradicions de les valls del Ter i del Freser.* Ripoll: Edicions Maideu.

FERNÁNDEZ TERRICABRAS, I. (2007). Les bases ideològiques: la confessionalització i la intolerància religiosa a l'Europa moderna (segles XVI-XVII). A *«Per bruixa i metzinera». La cacera de bruixes a Catalunya. Museu d'Història de Catalunya [Catàleg de l'Exposició], 25 de gener - 27 de maig de 2007* (p. 56 - 69). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació.

FONTANALS, P. (18 / 7 / 2018). El bisbat de Vic recupera la figura de l'exorcista. *Nació Digital*.

GARCIA CARRERA, R (1985). *Les bruixes de Caldes de Montbui*. Barcelona: Creus Cal·lígraf.

GARCIA CARRERA, R (1987). *Caça de bruixes al Vallès*. Terrassa: Editorial Egara.

GINEBRA, R (2007) Condemnades per bruixes. Processos judicials al Vallès i Moianès a principis del segle XVII. Granollers: Associació Cultural Modiliarum, Museu de Granollers i Museu d'Història de Catalunya.

GRAU GALTÉS, J. (2005). Textos mèdics catalans (Pediatria i obstetrícia al s. XVIII) dels Prats d'Eudald Raguer i Tutlló - 1794. *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència. Vol. 43*, 87 - 99.

GUAL VILÀ, V. (1994). De bruixes i bandolers. *L'Erol. Revista cultural del Berguedà. Núm. 46*, 24 - 26.

JORBA SERRA, X. (2010). Bruixes, fetilleres i metzineres. *Revista d'Igualada, núm 34*, 17 - 21.

MASCARELLA ROVIRA, J., & SITJAR SERRA, M. (2003). *Llegendes i creences de vall de Núria i vall de Ribes amb la baronia de Toses*. Sant Vicenç de Castellet: Farell. Col·lecció Popular.

MONTAÑÀ, D., MESTRE BOIX, P., & PLANES BALL, J. A. (1998). *El Lluçanès màgic: recull de llegendes i rondalles del Lluçanès.* Valls: Cossetània.

MORENO CULLELL, V. (7 / 9 / 2011). *La crisi del segle XVII: estancament demogràfic i transformacions agràries.* Consultat el 4 / 3 / 2019, a Sàpiens: http://blogs.sapiens.cat

MOREU-REY, E. (1962) *La rodalia de Caldes de Montbui. Repertori històric de noms de lloc i noms de persona.* Barcelona: Editorial Teide

NAPOLITANO, G. (21 / 7 / 2017). Los asombrosos diálogos entre el diablo y un exorcista del Vaticano. *Aleteia*.

NOGUERA CANAL, J. (1994). La bruixeria a Europa i a la Península Ibèrica. *L'Erol. Revista cultural del Berguedà. Núm. 46*, 10 - 14.

ORRIOLS MONSET, L. (1994). *Les bruixes segrestades*. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor. Col·lecció Cami Ral n.5.

PLADEVALL, A. (1974). *Persecució de bruixes a les comarques de Vic a principis del segle XVII*. Barcelona : Els comtes de la Vall de Marlès, 1974

PLADEVALL, A. (2007). La cacera de Bruixes a Catalunya. A *«Per bruixa i metzinera». La cacera de bruixes a Catalunya. Museu d'Història de Catalunya [Catàleg de l'Exposició], 25 de gener - 27 de maig de 2007* (p. 110 - 129). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació.

RIFÀ PUJOL, M. À., & VILARDELL YNARAJA, M. (2005). Mortalitat infantil al Lluçanès en els segles XVI - XVIII. *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència Vol. 43*, 13 - 34.

ROMA, J. (2007). La bruixeria en la cultura popular catalana. A *«Per bruixa i metzinera». La cacera de bruixes a Catalunya. Museu d'Història de Catalunya [Catàleg de l'Exposició], 25 de gener - 27 de maig de 2007* (p. 156 - 189). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació.

ROVIRÓ ALEMANY, X. (2006). *100 llegendes de la Plana de Vic*. Sant Vicenç de Castellet: Farell.

SERRA PUIG, A. (2013). La crisi del segle XVII i Catalunya. *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics. Núm. XXIV*, 297 - 315.

SERRA PUIG, E. (2007). Les bases materials: la crisi del segle XVII. A *«Per bruixa i metzinera». La cacera de bruixes a Catalunya. Museu d'Història de Catalunya [Catàleg de l'Exposició], 25 de gener - 27 de maig de 2007* (p. 70 - 81). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació.

SERRANO, M. BOUZA, J. (2002) Aspectes científics i organitzatius del termalisme i la hidroteràpia. A *Història termal de Caldes de Montbui*. Ajuntament de Caldes de Montbui.

TOMEO, J. (2005). *La bruixeria popular catalana*. Barcelona: Proa.

VALLS BOFARULL, J. (1988). *Prats de Lluçanès. Resum històric*. Prats de Lluçanès: Ajuntament de Prats de Lluçanès.

Documentació consultada

Llibre del Consell de la Universitat de Caldes de Montbui. Anys 1617, 1618, 1619, 1620, 1621, 1622. Arxiu Històric de Caldes de Montbui.

Llibre del Clavariat de la Universitat de Caldes de Montbui. Anys 1620, 1621. Arxiu Històric de Caldes de Montbui.

Lligalls de la Cort del Batlle de Sabadell. Procés de les bruixes de 1619. Arxiu Històric de Sabadell.

"Libro Cuarto de Relaciones de causas y autos de fe seguidos en el Tribunal de Barcelona entre 1621 y 1635." (INQUISICIÓN, L.733,N.1) Ministerio de Cultura y Deporte. Archivo Histórico Nacional

Noverint universi quod anno a nativitate domini millesimo sexcentesimo decimo nono die vero Jovis sexta mensis Junij eiusdem anni intitulati coram honorabili Joanne Brunes pro sua Ma et regia magestate bayulo ville et terminij calidarum de monte bovino diocesis barcinonensis et in eius curia advenit et comparuit Nicolaus adria nuntius et fisci procurator sue curie qui eidem honorabili bayulo obtulit et presentavit quandam inscriptis papirij supplicationis sedulam thenoris sequentis —

——— Molt honorable balle de la vila de caldes de montbuy

A noticia de nicolau adria nuntio y procurador fiscal de la cort de vm son balle es pervingut y ha vist que vm. haurie posades a Anthonia puig braga viuda en les presons de la pnt vila y junt ab ella y te tambe a una altra anomenada y que es diu mado margarida les quals son estades preses per estar culpades de bruxes ... perso dit procurador fiscal fent los instantia etc.

Die mercurij sexta mensis novembris anno a nativitate domini MDCXVIIII in villa calidarum de monte bovino fuit processum ad exequendam torturam provisam in personam Anthonie Eulalie puig braga vidue in et sub forma sequenti ———

Anthonia puig braga.

Essent personalment constituhits la honor Joan Brunes perta sa ma ... magr balle de la vila y terme de caldes de montbuy lo magr ... Joseph Estevanell en dicta de ... de barcelona ... ordinary nicolau adria nuntio y procurador fiscal de la sua cort de dit honor balle en ... Anthoni ... notari y fenua de la cort de dit ...

el poble bull
THERMALIA
MUSEU D'ART I PATRIMONI
COOLTUR
Turisme Cultural
ESCALDA RIUPI
Diputació Barcelona
Ajuntament de Caldes de Montbui